

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
- CLUB ALPÍ CATALÀ -

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA
- CLUB ALPÍ CATALÀ -

1934

VOLUM XLIV

BARCELONA
REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: PARADÍS, 10
TELÈFON 19385

BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA CLUB ALPÍ CATALÀ

SUMARI: *In Memoriam.* — *Una ascensió d'hivern al Posets*, per JOSEP TORENT I SOSTRES. — *Escultura Funerària Medieval*, per F. DURAN I CANYAMERES. — *Per la serra de Rubió*, per ROSSEND FLA-

QUER I GIL. — *Una via romana al coll d'Ager*, per ANTONI GALLARDO. — *Originalitat de la imatgeria popular catalana*, per PAU VILA. — *Crònica.* — *Bibliografia.* — *Noticiari.*

IN MEMORIAM

NADAL de dolor. L'àpat tradicional a les llars catalanes fou un dinar de difunts. La mort de Francesc Macià, el Primer President de la Generalitat de Catalunya restaurada, afectà tots els catalans. El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, la casa pairal de l'excursionisme de la terra, ha sentit profundament la commoció de tot el poble davant la pèrdua irreparable. Al marge de totes les ideologies que poden dividir els ciutadans, compenetrat racialment amb la terra i amb els homes, el CENTRE ha sentit l'obra del gran patrici iniciadora de la lliberació de Catalunya. I l'ha sentida en l'ambient que es respirava arreu de la terra, després de la proclamació històrica, culminació d'una vida dreturera ofrenada a la Pàtria. Pel gest de l'inclit baró, l'aura alliberadora dels cims pirenenics semblava davallar fins a la terra baixa per agermanar-se amb la inquietud eterna de la mar. Fou una obra de meravella.

En homenatge perenne al gran català traspasat tots hem de fer, per tal que les llibertats de Catalunya es consolidin, que es converteixin en una realitat positiva.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, amb la fe de sempre, amb l'amor de sempre per la Pàtria, laborarà, amb delit acrescut, dins el seu camp d'acció perquè l'anhel patriòtic de Francesc Macià, de realització començada, doni aquella Catalunya rica i plena volguda per tots els catalans.

Acció persistent serà el millor homenatge al Pròcer venerable, entrat suara al món dels nostres immortals.

Una ascensió d'hivern al Posets

1929

EL dia 27 de març de 1929, de retorn d'una excursió al pic d'Aneto, marxem a peu i amb els esquís a l'espatlla per entre les últimes congestes, tot davallant cap a Benasc.

De bell antuvi s'endevina en el nostre caminar, molt més viu que l'habitual, l'apressament del que ha d'arribar a lloc a una hora determinada. Hem sortit tard, enfeïnats en les tasques d'en-dreçament del Xalet de la Renclusa, i malgrat el sol terriblement ardorós, ben desagradable a qui ha de recórrer a pas forçat la llarga vall de l'Éssera, volem ésser al migdia a Benasc perquè la major part dels companys puguin emprendre avui mateix el retorn a Barcelona.

Algunes vegades, però, la temptació de l'aigua escumejant o d'una ombra prop del camí pot més que els nostres propòsits, i, deixant rodolar per terra motxilles i esquís, posem uns moments de treva a l'adalerat caminar.

A les primeres cases de Benasc sembla desaparèixer la lassitud que ens domina; tothom treu forces de flaqueza, i entrem a la vila amb posat ferreny i altiu, a grans passes, bromejant, i amb tal decisió i empena que sembla que no desitgem res més sinó que ens posin al davant alguna alterosa muntanya per a escalar-la de seguida, però que tot plegat, empena i posat ferreny i brometes, duren el temps just i precís per a arribar a la primera cadira que trobem disponible a la Fonda Sayó.

A la tarda, els companys Bertrand, Carreras, Vilaró, Vives i Abadal es disposen a retornar a Barcelona. Encara sota la impressió de l'ardorosa temperatura i de la feixuga càrrega del matí miro amb secreta enveja els automòbils; però un objectiu de gran interès resta encara per assolir: el Posets. El segon cim del Pireneu només ha estat visitat a l'hivern per una caravana francesa que hi pujà per la vall d'Eristé, i es tracta, ara, de fer-hi la primera ascensió hivernenca nacional i la primera d'hivern per la vall d'As-tós, que és l'itinerari que hem escollit.

L'endemà restem sols a Benasc l'Ernest Mullor i jo, esperant

l'arribada d'uns altres companys. Ens sobra el temps i l'esmercem visitant novament - com cada vegada que venim - la casa de Juste, l'antic Palau dels Comtes de Ribagorça, l'església, tota emblanquinada des del 1925 després d'un terrible incendi, i els afores de la vila que serveixen encara manifestes senyals de la inundació soferta el mateix any. Any de desgràcies, per a Benasc, el de 1925! En contemplar el curs del riu desviat, la central elèctrica abandonada i el pont esfondrat, em vénen a la memòria els records d'aleshores: la llarga caminada de més de vint quilòmetres des de Seira per una carretera destrossada o a través de camps plens de pedres i de llot, entre carros volcats, eines de treball mig colgades i cases abandonades i derruïdes; l'arribada a Benasc desolat, pels carrers del qual, plens de fang, transitaven penosament les dones amb sacs o baguls a l'esquena, tornant a llurs cases els objectes salvats de la inundació, mentre als afores les brigades d'homes es rellevaven en el treball frisos de bastir un mur de protecció, car l'Éssera havia canviat de curs i amenaçava emportar-se'n la població si es produïa una altra crescuda. Arribaven encara noves doloroses per a aquella pobra gent: conreus perduts, ramades desaparegudes...; nosaltres mateixos els en donàvem, dissortadament, de ben dolentes, del trajecte des de Seira.

I ells no sabien fer més que evocar la nit tràgica en què, sota una pluja torrencial, els homes lligats amb cordes per a resistir el corrent, i amb aigua fins a la cintura dins dels carrers de Benasc, treien dones i criatures de les cases que més perill oferien, mentre l'Éssera en una crescuda imponent bramulava eixordador i llençava sobre la plana: llot, pedres, desferres de ponts i palanques, bestiar mort i arbres arrencats de qui sap quin llunyà paratge.

Vall d'Astós

Dels companys de Barcelona no en sabem res més sinó que la seva vinguda és insegura i que ens comunicaran per telègraf l'hora de llur arribada o el desistiment de prendre part a l'excursió. El dia 29, ni el telègraf ni l'auto que ve de Graus ens porten altres notícies, i, com que ja no podem esperar més, en Mullor i jo decidim emprendre l'excursió al Posets i anar a dormir a la cabana de Turmo.

Remuntant novament l'Éssera arribem al pont de Cubere on se li ajunta la riera d'Astós que és, en el seu començament, ben poc pintoresca. Més amunt, passat un engorjat, s'eixampla i s'embelleix

i apareixen a l'esguard els alterosos cims que formen la carena fronterera amb França. La manca de neu és absoluta, però això ens permet, en canvi, fer còmodament el trajecte, ja que una cavalleria ens porta motxilles i esquís, ultra les mantes i els utensilis de cuina que amablement ens han deixat a la Fonda Sayó per instal·lar-nos a la cabana amb relatiu confort.

En sortir de l'engorjat hem travessat el riu i marxem per la riba dreta. La pujada és poc pronunciada i el camí, molt bo, entra en el bosc de Baticielles, enmig del qual s'obren bonics planells desembaraçats. A la nostra esquerra s'enlairen els penyalars de Perra-mo; vers llevant, entre la pineda, la serra del Gallinero ens mostra, en fort contrast amb aquells, els seus pendants suaus, escassos de neu, i, un xic més enllà, la ribera es llança per un seguit de salts a uns gords cilíndrics ben curiosos.

La cabana de Turmo es troba a dues hores de Benasc, a la vora dreta de la vall d'Astós, prop del riu i a 1.675 metres d'altitud. És molt gran - massa gran, ens sembla a nosaltres - coberta amb lloses i dividida en dos compartiments destinats, a l'estiu, a habitació dels pastors i a quadra. Durant la resta de la tarda fem viatges des de la cabana als voltants en cerca de la llenya que necessitem per a escalfar-la, i de branquillons de pi per a engroixir l'esprimatxat jaç que n'ocupa un recó.

Tot seguit ens hem donat compte de la deficiència del servei de calefacció. El tiratge de la rudimentària xemeneia (un forat al bell mig del sostre) resulta en extrem defectuós i la cabana s'omple de fum que surt fins per les esquerdes de les parets. Ens veiem davant de la poc agradable perspectiva d'haver de prescindir del foc, però afortunadament el fum es va enlairant lentament i s'acumula en una espessa capa que comença a menys d'un metre de terra la qual cosa fa impossible el romandre-hi a peu dret, però no molesta per a dormir-hi.

Ascensió al Posets

El dissabte, dia 30 de març, a les tres de la matinada, comencem els preparatius de sortida; és encara ben fosc quan deixem la cabana, i, sota un cel serè i estelat, embrenem la marxa vers el Posets.

Un camí remunta la vall d'Astós pel seu vessant dret; però la fosca i les congestes ben aviat ens el fan perdre, i de bones a primeres ja hem d'avançar dificultosament per un terreny accidentat

© Dr. J. Torras

GORGES DEL RÚN

GORGES DEL RÚN

CH. A. LÓPEZ

BENASC. CASA DE JUSTE

BENASC. PALAU DELS COMTES DE RIBAGORÇA

VALL D'ASTÓS

Ob. J. Turent

VALL D'ASTÓS. CABANA DE TURMO

ENTRADA A LA COMA DE PAÜLS. PIC DEL SÉLI DERA BÀCO AL FONS

Gls. J. Torrel

COMA DE PAÜLS. A L'ESQUERRA EL COLL DE PAÜLS

i obrir-nos pas entre arbres i matolls. No fa gaire fred i el temps sembla augurar-nos un nou dia esplèndid.

Quan les primeres clarors de l'alba vénen a facilitar-nos la marxa i ens permeten d'escollir millor els punts més practicables, els pins van quedant avall, la vegetació es redueix a l'erbei cremat per la hivernada, i la vall d'Astós ha perdut l'aire acollidor, amical, del bosc de Baticielles, i la pleta de Turmo s'ha tornat esquerpa i feréstega. La neu escasseja pertot, i els esquís, que ja ens han destorbat prou a dins del bosc, comencen a molestar les nostres espatlles.

Encara no hem deixat el fons de la vall i ja el piolet ha pres contacte amb la neu dura d'una de les innombrables pales que tant llarga i penosa hauran de fer-nos la jornada d'avui. Sota mateix, a pocs metres, corre la riera d'Astós i la perspectiva de prendre-hi un bany és prou desagradable per a fer-nos assegurar curosament els passos.

Amb tot això resulta, que abans d'haver guanyat gaire alçària i no pas una distància considerable, ja hem esmerçat molt de temps i d'energies en una lluita entretinguda contra obstacles desproveïts de tot atractiu i interès.

El sol comença a daurar els cims del Perdiguero, dels Gourgs Blancs, de Clarabide, d'Oo, dera Báco i d'altres que dominen l'alta vall d'Astós en l'aiguabés N. quan arribem sota l'agut pic en el qual mor la carena despresa del coll de Paüls. Cal contornejar-lo, bo i guanyant alçària, per un gran relleix de la muntanya, a manera d'enorme cornisa que arrenca del peu del pic, quasi al fons de la vall d'Astós i va rodejant-lo i endinsant-se en la vall provinent de la coma de Paüls. Però, tot seguit desapareix i ens trobem a bona alçària en el vessant molt inclinat pel qual es despengen unes llargues pales de neu glaçada que cal travessar. L'espessor de la neu, insuficient, i les pedres que s'hi amaguen a sota, fan difícil i lenta la tasca d'obrir-s'hi pas. El nostre avanç és cançoner i fatigós en extrem, i, en mirar enrera, veiem amb desesper com els cims d'Oo, dels Gourgs Blancs i de Clarabide continuen alterosos i dominadors, i com és poc el camí que fem.

Els esquís, que tantes vegades hem declarat indispensables en les excursions hivernenques i que en tantes ocasions ens han portat fàcilment i còmodament als cims, ens resulten avui del tot inútils, i tant per llur pes com per llur forma ens són un gros destorb. Sovint, un petit esperó, més blanc que la resta del vessant, ens fa

creure que aviat podrem posar-nos-els i avançar sobre neu abundant, però en ésser-hi, la neu continua glaçada i les pedres, visibles o no, són sempre obstacles a la nostra marxa.

Quan arribem, per fi, a la coma de Paüls fa prop de cinc hores que hem sortit de la cabana i que anem pujant per un terreny ingrát amb els esquís a l'espatlla i no cal dir com ens apressem a calçar-nos-els i a desar el piolet. Avui, la utilitat d'aquests estris s'és invertida: emprem el piolet a la part baixa de la muntanya, allí on la neu havia d'ésser bona, i els esquís a les grans alçàries, on és sovint tant endurida per l'acció del vent.

La coma de Paüls forma com una olla o embut, i en lloc d'entrar-hi seguint la vall ho fem tot franquejant un collet, molt poc pronunciat, però que indica la manca de sortida natural de les aigües que es filtren pel subsòl; en la seva part de ponent, s'alça un pic, des d'ací arrogant, però que no és més que una estribació del Posets.

Fatigats per la penosa marxa, per la càrrega portada i fortament turmentats per la set, fem un llarg descans a la coma, però un descans sense aigua, no ens serveix de gran cosa, car la set augmenta i el cansament apareix una altra volta a la poca estona de tornar a pujar sota un sol fortíssim i cremant, que ara ens toca de ple.

Al fons de la coma, però, trobem neu abundant que ens permet d'avançar amb major rapidesa; i els pics d'Oo, dels Gourgs Blancs i de Clarabide en anar perdent a poc a poc llur aspecte soberg de dominadors, ens mostren com guanyem alçària i ens apropem al coll de Paüls situat a llevant del pic que domina la coma d'aquest nom.

Ja sota el coll, la pujada es redreça, i, el que és pitjor, tornen a haver-hi pedres entre la neu o amagades sota una capa prima. Ens resistim obstinadament a treure'ns els esquís i destrocem les seves arestes i les pells de foca contra les roques, finalment, però, no ens queda més remei que acceptar l'inevitable. Altra vegada els esquís ens són un destorb, i és sols a costa de violents esforços que acabem la pujada a peu, sortosament curta, però en la qual les pedres mig colgades ens obliguen a una esgotadora gimnàstica per a avançar i conservar l'equilibri.

Oh, el marxar així quan les forces no responen! Respirant àvidament, mig tambalejant-nos, sentint la càrrega excessiva que sembla aplanar-nos, anem pujant i pujant. La set ens tortura horriblement i la llengua resseca s'enganxa al paladar.

Passat el coll apareix damunt la gelera, dreta i alterosa muralla que en la seva part S. acaba redreçant-se en el pic del Posets. Vers el N. va perdent alçària i forma, finalment, el pic que domina la coma de Paüls, insignificant des d'ací, i del qual es desprenen a llevant i a ponent dues arestes que torcen prompte vers el N. per acabar una d'elles avançada en la vall d'Astós i unir-se l'altra al nervi general pireneic per la depressió del coll de Gistain.

Travessar la gelera i ascensionar la muralla són empreses que en les condicions en què ens trobem semblen difícils i de ben insegur resultat. Però, urgeix sortir-ne; un altre esforç. I poc després ja el nostre pas torna a esdevenir cada volta més lent fins acabar caminant completament d'esma, assedegats i defallits, sota d'un sol que sembla que encengui l'aire i fixos els ulls a la paret, seguim remuntant la gelera per la qual descriuim un ample arc de circ. De sobte, sobre unes roques fosques de la gran muralla veiem lluir un fil d'aigua provinent de la fosa de les neus. Arribar-hi representa una escalada, però no dubtem ni un moment. Accelerem el pas; prompte som a les primeres roques on deixem els esquís i, ràpids, ens enfilem paret amunt. Més de pressa encara s'hi enfila la nostra fantasia. Allà dalt! Quan serem allà dalt!

I els braços en l'aire, cercant la roca segura, semblen aixecats en fervent desig o desesperada súplica vers l'aigua cobejada. Assolim un replà; davallem uns quants metres. Aigua! De totes les vegades que aquesta paraula ha expressat els nostres anhels més vius, cap com avui no ho ha fet amb tanta intensitat, cap no ens ha produït, en pronunciar-la, tan profund sentiment d'alliberació. Mai, però, la set no ens havia torturat de tal manera.

Reposem una estona, i després - ara sí! - enllestim les provisions que moments abans no podíem fer empassar per les nostres goles ressecades i estossejants. Tenim ja guanyada la penosa partida.

Remor de l'aigua! Tres quarts d'hora passem escoltant-la, i quan reemprenem la marxa no semblen els mateixos. Aquell aire malhumorat, aquella marxa lenta lograda gràcies a un esforç de voluntat s'han esvaït per complet. Set, cansament i defalliment, tot ha desaparegut i la pujada per la muralla ens sembla ara perfectament practicable. Escollim una canal propera i n'emprenem l'ascensió àgilment, amb delit, trobant plaer en la interessant escalada.

La canal, bastant dreta, resultaria ben fàcil si les pedres no rodolessin tan sovint avall, però en això, el reduït del nostre grup - mínima expressió de grup - és un evident avantatge, i pugem tot el de pressa que podem, car comencen a inquietar-nos les hores que van passant i ens interessa molt que, al retorn, poguem arribar amb llum, quant menys, fins a les pales on tant de temps hem perdut, i la travessia de les quals, a les fosques, resultaria ben compromesa.

En vint minuts fem l'ascensió de la canal i assolim la cresta NE. on hi ha neu en condicions tan bones que ans facilita que no pas dificulta la nostra marxa, i entre les canals que cauen a la gelera i els vessants que baixen vers la vall de Gistain guanyem el cim del Posets, a 3.367 metres d'alçària.

El Posets, com l'Aneto quatre dies enrera, ens mostra la bellesa del seu panorama en una atmosfera diàfana. Aneto i Posets! Dos gegants diferents tanmateix. Dues muntanyes tipus. L'Aneto el veiem ara soberguejar altívol entre la munió d'altres cims que l'envolten com a senyor a qui li és grat que se li reti homenatge, i vist així, per qui no penetri dins mateix del massís de la Maladeta, en la seva majestat hi haurà sempre quelcom de la que els altres li donen. El Posets, orgullós, no demana a ningú que l'enalteixi i es mostra ben sol, apartat de tots. És ample, robust i massís, i sembla que si no enlaira al cel una testa altiva és perquè com que a ell no l'aguanta ningú ha de mirar la terra on s'aferma.

Després de les fortes calors d'aquests dies, la neu, en general, és ben escassa per tot el Pireneu.

Vers el N. dominem la gran agrupació dels pics de les regions de Caillouas, Oo i Lys, la majoria dels quals sobrepassen els 3.000 metres. A llevant, més enllà de la gelera i de l'aplanat i insignificant Perramo, i a l'altre costat de la vall de l'Éssera s'alça el massís de la Maladeta enmig d'innombrables cims menys importants. Cap a migjorn, darrera la massa feixuga, inelegant, del Lardaneta un sens fi de serralades de no tan alta categoria muntanyenca que es perden i es difumen en l'horitzó; i a ponent, al peu dels vessants del Posets, la vall de Gistain, fonda, sense neu, a l'altra part de la qual s'albiren les puntes Suelza i Fulsa i, més enlaire que elles els cims d'un altre gran i orgullós massís: el massís Calcari.

El temps, que escasseja, ens fa abreujar l'estada al cim i resseguir el rastre marcat en la neu de la cresta fins a la canal per

DES DEL COLL DE PAÜLS

Cl. E. Mulla

PARETS DEL POSETS

Cl. J. Torret

C. E. Mator

MASSÍS DE LA MALADETA DES DEL CIM DE POSETS

Cls. J. Torret

COMA DE PAÜLS

on hem pujat, però no és fins bastant tard que sortim del peu de la muralla, puix que les maniobres de desar el piolet i els crampons a la motxilla, de lligar-hi les cordes i de calçar-nos els esquís esdevenen llargues i complicades en el pendent de neu glaçada.

L'estat de la gelera ens fa abandonar la primitiva idea de travessar-la diagonalment. Seguim, doncs, un itinerari semblant al de pujada, i en poc temps, i amb bastanta facilitat davallem fins al coll. Allí una violent caiguda m'inutilitza una de les fixacions, la qual ja no intento pas arranjar, perquè seria més el temps que hi perdria que el que podria avançar després en el poc tros esquiable que ens resta a passar. Baixo, doncs, a peu per una neu que em sosté perfectament, i com que amb esquís i sense hem davallat amb gran rapidesa arribem encara amb llum a les pales de les quals tan poc agradós record servem del matí.

Com a la pujada, esmercem molta d'estona per franquejar-les, però els passos que llavors hi obrírem ens fan més còmoda i menys lenta la seva travessia.

La llum ja escasseja quan arribem al fons de la vall i la seguim pel vessant esquerre on no hi ha gens de neu. Així evitem les últimes pales i les congestes properes a la cabana, però com que hem de pujar i baixar per salvar diversos accidents del terreny no guanyem el temps que esperàvem. Marxem amb afany per tal d'aprofitar l'última claror del dia, ja ben difusa, però la vall va allargant-se i ens cal renunciar a arribar avui mateix a Benasc.

Dins la foscor més absoluta, i després de diverses temptatives en cerca d'un lloc franquejable, hem de travessar a gual la riera d'Astós per un punt on la remor de les seves aigües ens indica que corren tranquil·les: en arribar a la riba oposada som ja gairebé al davant mateix de la cabana de Turmo.

La gran quantitat de llenya aplegada la tarda d'ahir ens assegura poder-nos assecar sense patir fred; en canvi, la manca de provisions per a passar una altra nit a la cabana és evident i els estris de cuina resulten totalment inútils. Només disposem amb abundor de formatge. Els que no hagin tingut cap ocasió de fer un sopar i un esmorzar amb tan poc variat «menú» no s'imaginarien mai com el seu gust pot arribar a resultar desagradable i fins repugnant.

Al defora, el cant monòton de les granotes trenca el silenci d'una nit tranquil·la i quieta, i això, que en altres ocasions ens hauria semblat més o menys pintoresc, i fins potser poètic, en les

circumstàncies d'ara no logra més que fer-nos recordar - Oh, prosaïsmel - que els animalets que de tal manera criden són considerats a Benasc com un plat delicadíssim. Nosaltres, però,... preferim més formatge.

Dormim bé. Com s'acostuma a dormir després de les dures jornades, sigui al llit d'un gran hotel, sigui al jaç de branques de pi d'una isolada cabana muntanyenca.

R e t o r n

El dia 30 de març retornem a Benasc. El dia comença esplèndid, les boires, que a les últimes hores de la tarda d'ahir cobrien les muntanyes, ja s'han esvaït, i novament gaudim d'un cel completament serè, sense un núvol que vingui a entelar la seva blavor brillant. De tant en tant una alenada d'aire fa moure la pineda amb lleu remor de murmuri i tempera l'atmosfera abrusada pels raigs d'un sol esponerós.

Deixem la cabana carregats amb les motxilles, les mantes, els estris de cuina i els esquís, que tornem a portar a l'esquena, cosa que ja no ens ve de nou, i desfem el camí que seguint la vall d'Astós mena a Benasc. Els habitants d'aquesta població han vist desfilar per llurs carrers durant els darrers hiverns nombroses caravanes d'esquiadors, s'han pogut convèncer que amb els esquís pujàvem a uns cims als quals ells no creien pas que arribéssim i comencen a mirar-se les llargues fustes sense la prevenció i l'escepticisme d'abans.

En la present ocasió, però, potser no posem, en fer l'obligat elogi dels esquís, l'entusiasme d'altres vegades, és que pensem - tot i que curiosament ens ho callem - que també, a voltes, són estris que a la pujada s'han de portar a coll i entrebanquen, i que a la baixada s'espantllen. Malgrat tot, a la ràpida travessia de la gelera devem, en bona part, haver arribat a les delicades pales de neu abans que la nit ens sorprengués.

A la mateixa tarda empenem el viatge de retorn, pesat i llarg, quan, de combinar-se bé els horaris dels automòbils, podria reduir-se en molt el temps que ara ha d'esmerçar-s'hi. Sortim de Benasc a les dues, i malgrat les llargues i freqüents parades, és tot just mitja tarda quan arribem a Graus, punt final del trajecte d'avui i lloc des d'on visitem el santuari de la Penya, adossat a uns enormes penyals. Allí, en la gran balconada, ens passen lentes les hores d'una posta trista, sobre una plana de tons austers

i apagats que ho semblen més encara pel contrast amb els brillants paisatges que ens omplen la imaginació.

El trajecte amb automòbil es reprèn el dia següent per a finir a Barbastre, estació de terme de la línia fèrria de Selgua, on ens esperen un nou canvi i tres quarts d'hora de passejar amunt i avall de l'andana polsosa sota un sol d'estiu.

No és fins al vespre del primer d'abril que arribem a Barcelona i donem per acabada l'excursió. Ultra la llargada i incomoditat del viatge hem trobat la muntanya en dolentes condicions, i l'ascensió al Posets la recordarem sempre com de les més penoses, però els paisatges hivernencs i els panorames dels dos cims més alts del Pireneu, bé compensen sobrerament aquestes molèsties i penalitats.

JOSEP TORENT I SOSTRES

Escultura Funerària Medieval (1)

Suports i ampits

ALGUNS sepulcres es col·locaren sota una galeria oberta al presbiteri i a la part de fora de l'església. Els de Margarida i Robert, fills de Roger de Llúria, al Puig de València estan a la banda de l'Evangeli del presbiteri d'aquella església, i queden de manera que es poden veure per l'interior de l'església i per fora. En el de l'església del monestir de monges de Pedralbes, al costat de l'epístola hi ha el de la reina Elisenda de Montcada fundadora de la casa, en el qual, per a protegir la clausura de les mirades profanes, es va alçar un embà que deixà mig sepulcre dintre de l'església i l'altra meitat a la part del claustre.

Alguns sepulcres tenien decoració complementària que s'estenia per les parets del contorn de llur emplaçament. Als costats de l'escala que baixa a la cripta de la catedral de Barcelona en la qual hi ha emplaçat el sepulcre de Santa Eulàlia hi ha uns arcs rebaixats, decorats amb caps, que hom diu que són els de les persones que varen assistir al trasllat de les restes de la Santa; i la

(1) Vegeu aquest mateix BUTLLETÍ, números de febrer i març de 1931, sota el títol *Un capítol de la Història de l'Escultura Medieval Catalana*.

mateixa decoració hi ha en el gran arc d'entrada a la cripta. El sepulcre de l'arquebisbe Pere Fernàndez de Luna, a Saragossa, està dintre d'una capella, isolat de les parets, les quals estan decorades amb una teoria de figures de religiosos.

Suports. — Algun sepulcre, com el d'Elisenda de Montcada a Pedralbes, toca directament a terra. Aquesta col·locació és excepcional, però en aquest hi ha, amb tot, uns lleonets que pròpiament són els suports, i els espais intermedis han estat repleats amb lloses.

És una disposició també excepcional la del sepulcre de D. Gil Sans Munyós, successor de Benet tretze i bisbe de Mallorca, mort el 1447, el qual es pot veure a la catedral de Palma de Mallorca. Consisteix en quatre lleons que sostenen una làpida horitzontal, amb l'estàtua jacent del difunt a sobre i el cantell decorat amb fullatge gòtic.

És molt comú que els sepulcres estiguin adossats a la paret de l'església o claustre i aguantats sobre permòdols o sobre dues columnes, moltes vegades fasciculades. Coneixem els següents sepulcres adossats a la paret i sostinguts per dues columnes: els de Berenguer de Palou i de Pons de Gualba a la catedral de Barcelona, els de l'absis de la catedral de Girona, obra del segle xv, i alguns de Pedralbes.

Altres vegades, els sepulcres adossats a la paret o exemps, estaven sostinguts per quatre columnes, com el de la capella de Sant Salvador, a Selgua; el que hi havia a la part de fora de l'església de Sant Francesc, de Barcelona, que guardava les despulles de l'almirall Marquet i que fou destruït per una bomba el 1697; el del bisbe Arnau de Gurb a la capella de Santa Llúcia de la catedral de Barcelona; a Vilafranca del Penedès hi ha uns sepulcres exemps i sostinguts per quatre feixos de columnes. Els capitells amb aguilots i amb rates són de tradició romànica. Al sepulcre de Foces les quatre columnes estan posades en una sola fila.

A la galilea de Poblet hi ha el sepulcre de Jaume Zarroca, bisbe d'Osca, que va morir el 1289 que estava sostingut per sis columnes.

Molts sepulcres exemps estan sostinguts per vuit columnes. Tal el de Santa Eulàlia a la catedral de Barcelona.

Alguns sepulcres, de menys pretensions que els citats, se sostenen sobre figures de persona, de lleó, de gos o de rata. Caps d'aquests animals rematen a vegades els permòdols que pròpia-

CATEDRAL DE BARCELONA
SEPULCRE DEL BISBE
PONS DE GUALBA

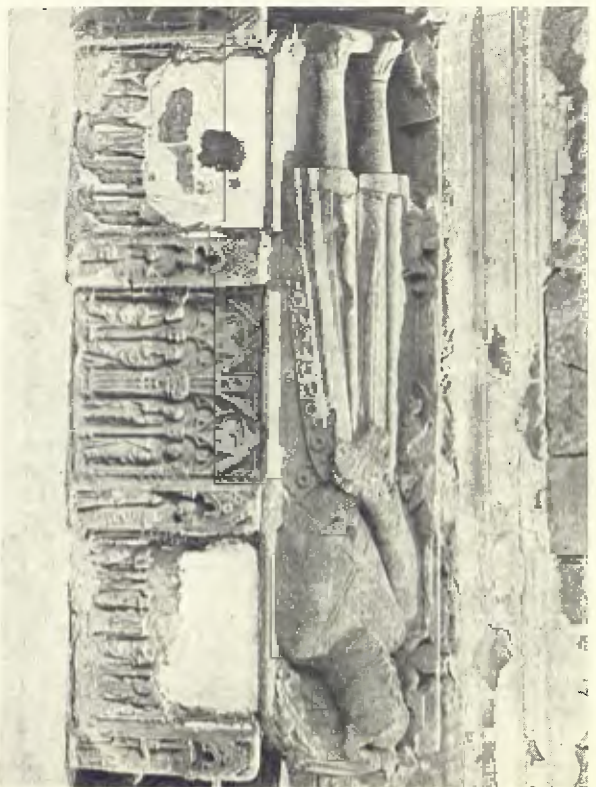
CATEDRAL DE BARCELONA
SEPULCRE DE SANT
RAMON DE PENYAFORT

CATEDRAL DE GIRONA
SEPULCRE DEL COMTE RAMON
BERENGUER «CAP D'ESTOPA»

SEPULCHRE DELS VESCONTES D'ILLA A PEDRALBES AMB ESTÀTUES JACENTS A L'AMPT

SEPULCHRE DELS VESCONTES VINCADOUR A POBLET

ment sostenen el sepulcre. Aquesta manera de col·locar els sepulcres gòtics té els seus precedents en els sarcòfags dels reis normans de les catedrals de Palerm i Montreal. El sepulcre de la família Vall-llebrera de Poblet està sostingut per dos àngels que toquen instruments. A la catedral vella de Lleida hi ha sepulcres sostinguts per figures d'àngels, de verges i de monges. Els lleons que sostenen el sepulcre de Pere el Gran a Santes Creus són de faisó poc comuna a les nostres terres i un d'ells mira en l'aire. La tomba de Jaume tercer de Mallorca havia d'ésser de «fust ab quatre laons de pedra».

Els actuals permòdols dels sepulcres dels comtes de Barcelona: Ramon Berenguer «cap d'estopa» i de la comtessa Ermesindis que hi ha a la catedral de Girona i que foren obra de Guillem Morey el 1356, són de construcció posterior al sepulcre i segurament obra del segle xv.

Sobre permòdols es muntaren els sepulcres menors de Poblet, destinats a guardar els cossos dels fills de diferents reis d'Aragó. Aquests sepulcres foren manats fer pels reis Pere III, Joan I i D. Martí, i en llur factura hom creu que intervingué en Castells i segurament hi treballà en Jordi de Déu. Els permòdols acabaven en figures de lleó o d'àngel. Els més notables eren el de D.ª Maria, última filla de Pere III, i el de Maria de Navarra, que va morir als set o vuit anys d'edat, del qual Cardenera encara va poder dibuixar l'estàtua jacent; el de Ferran, fill de Joan I, mort el 1389, i el de D. Amfós, fill de Pere III i de Sibila de Forcià, les estàtues jacentes dels quals, més o menys mutilades, també va poder dibuixar Cardenera, i el de D.ª Joana, que encara està en el seu emplaçament, si bé l'estàtua jacent feta a trossos es guarda al petit museu del monestir, situat en una de les sales del palau del rei Martí.

Al museu provincial de Tarragona es conserva un cap de dona de marbre blanc, que es veu que havia estat el repeu d'algun sepulcre.

Les sepultures reials de Poblet tingueren un emplaçament del qual no coneixem antecedent, i que no fou emprat en la construcció dels sepulcres posteriors. Es varen posar sobre uns arcs baixos que ajunten els dos pilars del creuer, de manera que intercepten els braços. El mestre Aloi havia pensat fer els arcs de mig punt, però el rei trobà que amb aquesta solució quedarien massa en l'aire i va ordenar a l'escultor director de les obres que no fes res fins que ell, sobre el terreny, hagués decidit. L'arc resultà ésser molt rebaixat o escarçà, arrenca de pilars adossats als de l'església,

decorats amb traceria ogival i els capitells decorats amb fulles i escuts de Pere III i de les seves mullers.

Les tombes reials de Poblet eren de fi alabastre, amb figures a llurs cares i en els caps d'algunes, soplujades per ninxols i alguna vegada sense la columna de separació. Eren a dos vessants i amb estàtues jacents representatives dels personatges les cendres dels quals guardaven. Aquestes estàtues que representaven el difunt, anaven, unes amb el vestit reial, i altres amb vestit de monjo bernat. A l'esquerra, o sigui, al costat de l'Evangelí, i començant pel cap més proper a l'altar major, hi quedaren les següents tombes: la de Jaume I, en la coberta de la qual es veien dues estàtues del rei; la que mirava a la nau central, amb hàbits reials, i la que mirava a la banda del cementiri, amb hàbits cistercencs; la de Pere III i les de les seves mullers: Leonor de Sicília, Maria de Navarra i Leonor de Portugal, i la de Ferran d'Antequera, la qual havia estat construïda amb destí al cos de Martí l'Humà. Les estàtues de Pere tercer, amb hàbits reials i amb el punyal a la mà, i la de D.ª Leonor, amb vestit i corona reial, estaven a la banda de la nau central. Les de les altres mullers del rei a l'altre costat. Les tres tombes es troben encara al seu lloc, però estan sumament mutilades i únicament la tercera té coberta. A la coberta de la tercera tomba (per cert de maons), i a la cara que mira la nau principal es veuen molt mutilades dues estàtues, que un temps representaren el rei Ferran amb hàbits de diaca i corona al cap, i la seva esposa D.ª Leonor amb hàbits reials. Encara avui, en la de més avall, o sigui, en la de D.ª Leonor, es veu un color verd que deu procedir dels tocs d'or amb què l'enriquieren. En ambdues es veuen uns plecs molt encarcerats que fan dubtar que siguin obra del mestre Pere Oller.

A la part de l'Epístola, i començant també pel cap més proper a l'altar major hi havia les tombes d'Amfós I, Joan I i Joan II. En la segona d'aquestes tombes es dipositaren les despulles de Joan I, mort, essent rei, l'any 1396, i les de les seves esposes Matea d'Armanyac, que va morir sense haver arribat a cenyir la reial corona, en 1380, i D.ª Violant de Bar que va morir en 1430. Sobre el sepulcre hi havia les tres estàtues jacents de les tres persones les despulles de les quals guardava el sepulcre; la del rei, a la part de la nau central, el representava vestit amb dalmàtica i amb corona; la de D.ª Matea, en la cara que mirava a la sagristia nova, amb una garlanda de flors al cap i la corona de reina, que, com havem dit, no va arribar a cenyir, a les mans, «pensa-

ment poètic i delicat», com diu Piferrer; i la de D.ª Violant, amb hàbits reials i corona, al costat del seu espòs. En Poleró va poder dibuixar l'estàtua jacent de Joan I. De l'estàtua de D.ª Matea d'Armanyac es conserva el cap al Museu Provincial de Tarragona.

A la tomba de Joan II, a la part de la nau central, es veien les estàtues de D. Joan amb mantell reial guarnit de molta pedreria, i la de D.ª Joana Enríquez, muller seva, amb ric vestit i corona reial. A la part de la sagristia nova es veia una altra estàtua del rei amb armadura completa. Creiem que aquesta estàtua és la que va dibuixar Poleró i que va creure que era de Ferran d'Antequera. No havem sabut veure en aquest dibuix la influència italiana que, segons Oliver i Hurtado, es manifesta en aquesta obra de Gil Morlà. D'altra banda, cal advertir que no es conserva cap fragment d'aquesta tomba.

Per una làmina de Laborde coneixem com estaven les sepulcres reials de Poblet abans de l'any 1835. Al Museu Provincial de Tarragona es conserven nombrosos fragments d'aquests sepulcres, dels quals són de notar, ultra els citats, la part inferior de la tapa del sepulcre de D. Jaume el Conqueridor ornada amb escuts ogivals i romboidals alternats, en els quals campegen les quatre barres, i també alguns fragments de les parets laterals. Al Museu de Barcelona, a la col·lecció del Cau Ferrat de Sitges, al Museu del Louvre, de París, al Kaiser Frederic Museu, de Berlín, i a molts altres llocs hi ha fragments procedents dels sepulcres de Poblet.

Cada sepulcre d'aquests estava separat del del seu costat per un contrafort rematat en pinacle, i al qual estava adossada una estàtua, el tot estava cobert per uns cobricels o dosserets de fusta de perfil gòtic que foren fets per Teixidó, fuster de Vimbodí.

Ampits.—Els davanters dels sepulcres, en general, estaven decorats amb relleus. En pocs hi ha el detall de mal gust de posar-hi estàtues jacentes dels difunts els restes dels quals guarda el sepulcre, en molts hi ha inscripcions al·lusives al difunt, en altres llurs blasons, i en altres la presentació de l'ànima del difunt a la Verge o figures de sants. El tema que més abunda per a la decoració dels ampits és la representació dels individus de la família o dels amics del difunt tots endolats. Aquests sepulcres són els que s'anomenen de ploraneres.

La decoració de l'ampit amb els senyals heràldics del difunt la veiem ja en les sepulcres dels Montcada i dels Queralt a Santes Creus, i en els dels Cervera a Poblet.

El sepulcre del bisbe Berenguer de Castellbisbal, mort el 1253, que es guarda al Museu de Barcelona, té a l'ampit la imatge del prelat esgrafiada, però en els de l'església de Pedralbes, del Museu de Barcelona, de Vallbona de les Monges, de la catedral de Palma de Mallorca i de casa Foxà (Girona) les estàtues jacents de l'ampit són en ple relleu. En algun sepulcre de l'església de Pedralbes hi ha fins dues imatges jacents.

El seguici eclesiàstic que va assistir a les exèquies del mort es veu també a l'ampit d'alguns sepulcres gòtics. Aquestes funerals apareixen ja en l'art romànic. En general, en les funerals es veu el difunt sobre un cadafal i tancat ja en el taüt, i en el seguici a tres darrera palli, l'un amb la caldereta, un altre amb salpasser, i un tercer amb llibre i uns altres dos amb candelers. El sepulcre del compte d'Urgell, Ermengol VII, té a l'ampit les figures de Jesús i dels dotze Apòstols, cobricelada cada una per un nínxol gòtic. Als ampits dels sepulcres d'Elisenda de Montcada a Pedralbes, hi ha sants sota nínxols gòtics. Als del «prohom vinculador», a Poblet, i de Ramon Alemany de Cervelló, a Santes Creus, hi ha els Apòstols, agrupats de dos en dos sota nínxols gòtics. Els sepulcres reials de Poblet també tenien a l'ampit figures sota nínxols gòtics. Alguns sepulcres tenen a l'ampit el crucifix al mig i diferents sants a cada costat. A l'ampit del sepulcre del bisbe Pau a la catedral de Girona hi ha la figura de la Verge amb la presentació de l'ànima del difunt per part dels seus sants patrons. En l'ampit d'alguns sepulcres de sant hi ha requadres amb escenes de la vida d'aquell sant. A les quatre bandes del sepulcre de Santa Eulàlia, a la catedral de Barcelona, hi ha requadres d'aquesta classe i el mateix a l'ampit del sepulcre actual de Sant Ramon de Penyafort que hi ha en una capella de la mateixa catedral. Indubtablement que les escenes de dol i les exèquies representades en l'ampit de molts sepulcres s'inspiraren en la realitat. Per això copiem a continuació uns paràgrafs referents al cas i que formen part del llibre titulat *Funerals del rei d'Aragó*, que es conserva a la Biblioteca Provincial de Tarragona, el qual procedeix del monestir de Poblet i que és de les darreries del segle XVI: «quan se trasllada el cos al sepulcre si allí se trobaran alguns nets o nebots del rei que soterren que sien fadrins de poca edat deuen estar en lo catafal prop lo cos vestits de marreges (roba negra i ordinària que indicava dol) amb los caperons al cap... i criats del rei igual... El traslat el fan els barons i el coloquen en el sepulcre quatre monjos ab dalmatiques i ab camís... En la misa del traslado del cos al se-

SÈPULCRE DE RAMON ALEMANY DE CERVELLÓ A SANTES CREUS

SÈPULCRE DEL BISBE BERNAT DE PAU A LA CATEDRAL DE GIRONA

Ol. J. M. V. Bascas

pulcre, los monteros ab gossos fassan escenes de dol, es rabegen banderes com en l'arribada del cadavre. Després de sepultat es fa caritat als pobres. Si és un infant com més gran més lluminària s'hi fa. Al arribar el cadavre a Poblet es tanca la porta reial i uns caxers desde dins diuen si es viu tal rei i els de fora diuen que no. Obren la porta e ixquen rocegant les banderes e trencaran escuts e los monteros ab gossos faran les cerimònies de dol acostumat. Després es fa igual en la porta de l'església i entren tots en l'església. Avans de la missa es fa igual, però només quan se tracta del cadavre d'un rei. El porter i els barons del catafal estan durant la missa en el presbiteri. A la traslació al sepulcre es conviden viles reials, ciutats, eclesiàstics i barons. Cada ciutat aporta un drap d'or ab les seves armes... Durant el camí que es fa desde la població en què ha ocorregut la mort fins a Poblet la comitiva es parará en alguns pobles i al sortirne aniran ab la creu de la comitiva i la del poble fins fora la vila en què s'entornarà la del poble ab el poble. Al anar les dos creus, la de Poblet anirà a la mà dreta. Al entrar o sortir d'algun loc ab ciris. Per tots els locs que passen toquen les campanes, al arribar a Poblet tota la comunitat ab l'abad de pontifical els reb fins la creu i allí tots ab ciris cantant. A l'església el posen en lo cadafalc devant lo presbiteri, allí s'hi canta altra absolta. L'església està il·luminada i toquen les campanes... quant les ordres religioses i parròquies canten l'absolta en la capella ardent i mentres es celebraran les misses, los criats de la Casa estigan per lo cadafalc i entorn del cos vestits ab maregues e dient oracions o pregant per la ànima del difunt es donarà almoyna allà ahont haurà mort i en tots los locs ahont aturaran, a tots els pobres que hi hagi a la porta de l'església i a tots els que en demanaran per tot ahont passin. Per el camí l'acompanyaran monjos de Poblet. A la sortida del cos de la ciutat ahont ha mort es posarà el bagul a terra i es cantarà una absolta. E los que aporten lo cos e los principals de la població deuen portar los caperons al cap. Devant canonges i monjos. Correr les armes i aportar banderes i escuts, es fa en exèquies de rei, però no de regina. S'entrega el cos al abad de Poblet ab les banderes, escuts, tallamar, timbre i lo estoch i el drap d'or qui es posarà sobre la tomba a Poblet ab acta notarial. El cadavre es portarà a coll tot lo camí per dotze homes, portantse un rellotge d'arena per al rellevo i una escona ab ciris. Lo abat e los monjos de Poblet en la traslació del cadavre dehuen anar a cavall vestits ab ses cogulles blanques e lo hu dells deu aportar la creu alsada prop del cadavre,

psalmegen sempre, prop del cadavre dehuen anar les banderes reals e un patge deu portar lo tallamar et timbre detras del cos, quatre pavesos ab les armes reals e algun ab la creu de S. Antoni blanca en camp blau. Tots los que duen banderes i pavesos dehuen anar vestits de marregues. En lo seguici hi ha d'anar lo hereter i alguns dels marmesors, barons i gent de la casa real. Els ciris havien de ser fets seguint un model que hi havia a Poblet. A cada poble que passin sortirà el poble i el clero a cantar una absolta ab els ciris que durà la comitiva i dol, les dones aniran ab el mantell al cap i tots els del poble sortiran fora el portal. En la traslació del cos al sepulcre el nou rei haurà de donar un gran panyo de brocat que deu ésser posat sobre lo cos, e deu portar el nou rei quatre banderes ab armes reials, e lo tallamar ab lo timbre e quatre escuts ab armes reials, dels que un al menys ha de tenir la creu de S. Antoni blanca, que serviran per córrer les armes e lo jorn de la sepultura seran posades als quatre cantons de catafal. Es posa catafal ab ciris e cubran lo catafal ab marregues, posant sobre la caxa lo drap d'or.»

En els sepulcres de l'arquebisbe Lope Fernàndez de Luna a la catedral de Saragossa, i del cardenal Calvillo, a Tarazona, hi ha figures als cantons i al mig de cada cara que surten del cos de la caixa i que són retrats de papes i de personatges reials contemporanis.

Les escenes de dol ocorregudes al palau del difunt en saber-se la seva mort es veuen per primera vegada al sarcòfag de D.ª Blanca en el panteó de Santa Maria la reial de Nàjera. Aquesta mena d'escenes es propaguen molt per Castella abans d'adoptar-se en la decoració dels sepulcres d'Aragó i de la Gran Bretanya. A València les veiem en el sepulcre de Bernat Guillem d'Entença, a El Puig; i a Catalunya, en el dels comtes de Queralt a la capella de Santa Maria de Benlloc a la vila de Santa Coloma de Queralt.

Com a excepció, podem citar un dels sepulcres de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès, amplit en el qual hi ha representada la resurrecció dels morts.

L'escena d'emportar-se'n dos àngels l'ànima del difunt al cel, està també en algun antipendi. En el de Bernat Salvó hi ha figurada la crucifixió.

En els ampits dels sepulcres del cementiri de l'església de l'Arbós i de l'altar de Sant Francesc de Paula de l'església de Sant Joan de València, hi ha la imatge de la Verge rodejada d'àngels o del difunt i dels seus familiars. En el del lletrat Pere Comas, de

la catedral de Palma, hi ha l'escena de la mort de la Verge. En un de la Pobla de Benifazà, obra del segle XIII, hi ha els quatre símbols dels Evangelistes. A la part davantera de la tomba de Dalmau de Raset a la catedral de Girona es veu el mateix difunt de petit tamany, el qual resa a la Verge.

F. DURAN I CANYAMERES

(Fots. Vilaseca)

ITINERARIS CURTS POSATS AL DIA

Per la serra de Rubió

FUGINT dels llocs tantes vegades visitats per nosaltres en les nostres sortides diumengeres, i desitjosos de conèixer sempre terrenys nous, ja sigui per trencar la monotonia d'aquelles, o bé per donar-los a conèixer als nostres companys, que a voltes sembla que hagin acabat tots els recursos per a cercar excursions inèdites, avui els traslladarem, per mitjà d'aquestes ratlles, a la serra de Rubió.

Aquesta serra està situada entre Manresa, Calaf i Igualada en direcció N.NE. a SE. i, part d'ella, en sentit una mica paral·lel a la carretera de Manresa a Igualada; porta el nom del poble de Rubió, per trobar-se aquest en el seu cor.

L'auto de línia ens deixarà a l'hectòmetre 9 del quilòmetre 17; lloc anomenat Canyelles, per sortir d'ací el camí de carro que mena a la masia d'aquest nom, i que continua fins al poble de Castellfollit del Boix, el principal nucli de cases del qual està situat dalt del serrat.

Del mas Canyelles estant es veu un turonet punxegut, al cim del qual sembla haver-hi restes d'alguna edificació i roques. Efectivament, és el lloc on estava situat l'antic Castellfollit del qual queda només un tros de muralla. Té bona vista, car a més de dominar els seus voltants, on hi ha un sens fi de masies i uns quants caserius sobre un terreny rogenc, pel cantó de pujada, i al fons de tot, sobresurt la gran mola del Montserrat, que precisament fa bonic perquè al seu damunt juguen els núvols blancs que cada nit van a aixoplugar-s'hi, i ara, a manera que el dia va creixent, volen

fugir i ensems es dolen de no restar-hi. Pel cantó N. es domina la serra de Fontanelles i part del Pireneu - el Puigmal - on el blanc de la neu es confon amb la cortina de núvols grisos-blancs que el tapen en la seva major part. A cinc minuts hi ha l'església parroquial de Castellfollit de Boix. Té una portalada romànica força interessant, i un parell de retaules que són l'única cosa antiga que conserva i que val la pena, després de la restauració soferta. Al seu darrera, i a certa distància, s'aixequen els diferents punts culminants d'aquest país que deuen oscil·lar dels 680 als 790 metres aproximadament. Continuant la mica de carena on ens trobarem després d'assolir el castell, passarem pel poble, o millor dit, el nucli més gran de cases de Castellfollit del Boix i seguirem per la carretera que segurament ens menaria a Odena i a Igualada, però que deixarem a la dreta per assolir el cim anomenat coll de Gusem, un dels extrems d'aquesta serra, poblat de pins i de brolla baixa.

Des d'aquest cim, que no deixa d'ésser una terrassa de regular alçada, es gaudeix d'una bona vista. A la nostra esquerra, lluny, es veu una gran taca blanquinosa amb certes irregularitats; és Manresa; més cap a nosaltres hi domina el verd dels pins interromput per algunes garrigues i petits camps de blat; i al nostre davant, com a continuació del verd, i com si volgués assolir el firmament, s'aixeca un Montserrat de visió desconeguda per a nosaltres, i, si voleu, no tan bonic com el que es veu anant a Martorell, però pel fet d'ésser-nos desconegut, ens serà simpàtic; a la nostra dreta i també lluny, una altra taca blanquinosa però més definida degut al sol que la bat de ple, ens indica on està Igualada, i més ençà, dalt d'un turonet de color de rajola, es distingiran a la perfecció les cases blanques d'Odena. Sota nostre, el terreny argilós regalima per haver-se fos la rosada que durant la nit s'ha glaçat i brilla com un contrallum marí. El soroll d'un carro amb els crits clàssics del carreter, trenquen el silenci d'aquests moments.

Desfarem camí i tornarem a passar per Santa Maria, que és el nom que porta el caseriu de Castellfollit del Boix per haver-hi l'ermita d'aquell nom, i deixant a la dreta i distanciada la parròquia i el castell, ens enfilarem al cim del nostre davant el nom del qual ignorem, per continuar els que es van succeint un cop assolit el planell superior del primer on hi ha una exuberància de vegetació. A la nostra esquerra es divisa bé la Segarra amb Calaf al fons, i si no fos per la cortina de núvols que encara hi ha, es veuria de les muntanyes de Ribes al port del Comte, a jutjar per la

mica que en veiem. Aquests cims estan situats si fa no fa al NE. i des d'ells es domina molt de terreny; masies importants i, sobretot, la verdor que tot ho envaeix pel cantó segarrenc.

Hem dinat arrecerats, de cara al sol i també de cara a aquell Montserrat estrafolari, però a la fi graciós, on els relleus a manera que el sol se'n va a la posta el van definint i ens deixen veure bé Sant Jeroni, Ecos, Frares Encantats i tota la resta, fins a passar a formar part de l'horitzó.

La segona part de l'excursió consisteix a anar a Rajadell, estació que sobresurt del verd que tenim sota nostre, i per tal d'assolir aquest objectiu, anirem continuant la carena que formen els cims esmentats i que de cop i volta vira en direcció a la Segarra (NO.), per a tombar després vers el N. Una baixada suau per entre pins, brolla i farigoles, sense deixar per res la ratlla de la carena, ens porta a les esplanades més o menys irregulars que pocs moments dominàvem. Un bosquet de poc pendent, una riera petita, i entrem a la masia anomenada cal Ritet, on per una carretera que s'endinsa per un bosquet xiroi i passa després per entre vinyes, ens deixa al davant de l'estació, que per arribar-hi ens cal travessar la riera de Rajadell.

Horari: De l'hectòmetre 9 a can Canyelles, 20 m.; al Castellfollit, 11 h. 25 m.; a la Parròquia, 1 h. 30 m.; a Castellfollit del Boix (Santa Maria), 1 h. 50 m.; a coll de Gusem, 2 h. 25 m.; als Graus NE., 3 h. 35 m.; a cal Ritet, 5 h., i a l'estació, 5 h. 30 m.

Preu de l'excursió: De Barcelona a Manresa, ptes. 4.05; de Manresa a l'hectòmetre 9 («Canyelles»), ptes. 1.75, i de Rajadell a Barcelona, ptes. 4.65.

Horari dels mitjans de locomoció: Sortida de Barcelona, plaça de Catalunya, a les 6 h.; arribada a Manresa, a les 7 h. 25 m. Els autos surten de la plaça de Sant Domènec a les 8 h. 30 m., però per a millor comoditat i manca de temps, s'esperen al pont del Cardoner o a la bifurcació de les carreteres del Bruc amb la de Solsona, a cinc minuts de l'estació. Sortida de Rajadell «segons l'horari de la companyia» a les 11 h. 45 m.

Aquesta excursió ha estat efectuada pels socis senyors Joan Coromines, Lluís Riudor i el que subscriu.

ROSSEND FLAQUER I GIL

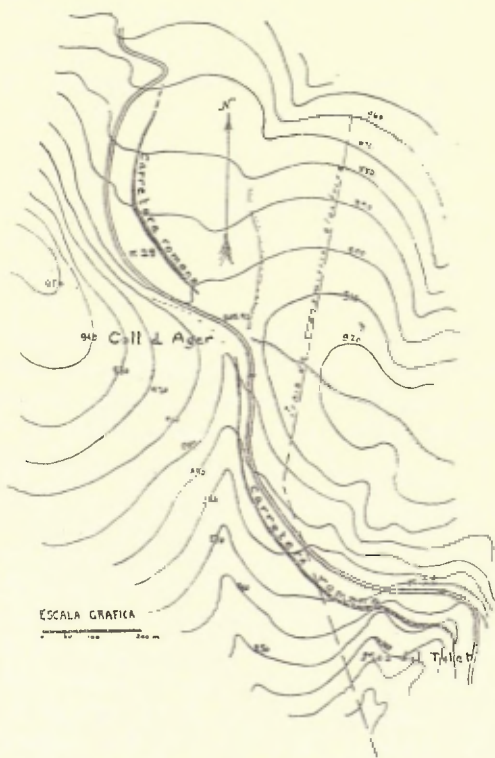
Una via romana al coll d'Ager

La regió o la subcomarca de la vall d'Ager té una característica topogràfica molt curiosa respecte les seves comunicacions. Les entrades o sortides per la ribera del Noguera Pallaresa, que semblen les naturals, són precisament les més difícils. (Cal tenir

en compte que la carretera que mena a la Conca de Tremp en substitució d'un camí fet a força de paciència i enginy, és de construcció recent). Per la banda del Ribagorçana, on el terreny es presenta planer i sense acusar la partió d'aigües, els camins són de poca importància.

Per cap d'aquests indrets no tingué, antigament, la vall d'Ager fàcil accés. La seva principal comunicació fou a través del coll d'Ager on una via romana unia la regió amb les planes del Segre.

Aquesta via ha anat desapareixent i en gran part fou esborrada per la carretera de Balaguer a la frontera francesa.

Carretera romana al coll d'Ager.
El gruix de la línia marca el grau de conservació de la via

Els vestigis que encara resten visibles comencen a la sortida de Fontdepou, llogarret pertanyent al municipi d'Ager, i que sembla bastit sobre la carretera romana. La seva torre, ja en ruïnes, i d'època incerta, era potser una defensa d'aquest camí. Abans de

Fontdepou no he pogut explorar el terreny perquè hi ha diverses cabaneres o carrerades de ramats que desorienten les recerques.

En la gran corba que la carretera fa en el quilòmetre 28, i entre aquesta i el mas de Talet, apareix un tros de calçada romana d'un quilòmetre de llargada, amb una primera part que conserva la filada central i la lateral en perfecte estat. L'amplada mitja en aquest tros és de 3'20 metres, i no s'hi troben obres de fàbrica ni tan sols vestigis. Al coll d'Ager es creuen la carretera actual i la via romana, la qual resta esborrada. A la baixada del coll torna a trobar-se un altre tros de camí romà d'uns 500 metres, poc mal·lès, però no conserva les filades amb la perfecció del tros primer. En el primer revolt de la carretera se'n perd el rastre.

Aquest camí devia acabar a la vall d'Ager, car no se'n troba cap vestigi ni record a través del pas dels Terradets. La vall prou gemada era per anar a cercar noves terres a través de passos escabrosos. D'on venia aquest camí? Pujava per Tartareu venint de la vall de Farfanya? Venia de Balaguer passant per Vilanova de la Sal, Avellanes i plans de Vilamajor?

La via romana fou refeta i reparada més tard i esdevingué camí ral, i més modernament carretera de Balaguer a la frontera. En els llocs on aquesta no esborra el traçat del vell camí, encara els ramats hi passen per anar a la muntanya, convertint el camí que feien els constructors del recinte romà d'Ager en una humil cabanera que les pluges i glaçades destrueixen a poc a poc.

ANTONI GALLARDO

Originalitat de la imatgeria popular catalana

AUQUES I SOLDATS

La imatgeria popular ofereix semblances a través de la producció estampada dels països la civilització dels quals porta un llevat tradicional milenari. Així és a les nacions d'Europa i a les regions de l'Àsia de més antiga cultura.

Ara com ara, no podem fer més que remarcar, com dintre la producció imatgera, avui aturada o degenerada, algun dels rams d'aquest art popular presenta a Catalunya una originalitat, una

personalitat, si ens és permès el mot, no destacada fins ara.

Per a la nostra demostració, ens fixarem només en les auques i en els soldats. En un altre article parlarem del colorit de les estampes.

Les auques de redolins ⁽¹⁾

Aquests fulls puerils tenen llur gènesi en un joc d'atzar prohibit i perseguit repetidament en el curs dels segles XVII i XVIII. Les auques més antigues conegudes són les anomenades de «Sol i Lluna», directament relacionades amb les de pergamí que servien per a jugar-hi diners. D'aquestes auques, se'n coneix una de les darreries del segle XVII gravada per Pere Abadal de Moià; i se'n conserva encara el gravat en fusta que serví per a estampar-la. Una derivació de les auques primícies eren els fulls d'«Arts i Oficis», que probablement també serviren com a joc d'atzar. Després se succeïren altres auques de temes purament iconogràfics com les d'«El món al revés», els «Jocs de la infantesa», les d'exercicis gimnàstics, les zoològiques, etc. Totes aquestes auques eren mudes, però a començaments del segle passat s'hi introduïren les llegendes gravades, i més tard, amb la introducció de temes literaris i novellístics, feren aparició els versos al peu de cada vinyeta. En aquesta lletra nova predominaren fins a imposar-se els dístics; parella de ratlles curtes anomenades versos de redolí o simplement «redolins», que era el nom donat primitivament a les vinyetes. Per bé que l'auca de Moià té les vinyetes rodones, es generalitzà tot seguit la forma quadrada, i l'auca estampada s'estructurà en un encasellat de quaranta-vuit gravats anomenats redolins. Aquest nom prové del costum d'enrotllar els quadrets per treure'ls a la sort de dins una bossa.

La disposició en quatre dotzenes de quadrets caracteritza aquests fulls de la imatgeria popular i els particularitza entremig de la producció de fulls de les imatgeries estrangeres impresos en vinyetes. Tant a França, com a Flandes, com a Itàlia, posem per cas, existien fulls populars repartits en caselles. Actualment encara se'n publiquen a Epinal. Però, en aquests fulls forasters el nombre d'escenes enquadrades varia; no existeix una concreció numèrica en el repartiment de vinyetes de cada full. Trobem, sí, entre la producció flamenca, algun cas amb quaranta-vuit vinyetes, però és excepcional. A les terres catalanes l'auca s'estabilitza

(1) Hom trobarà aquest tema tractat amb tota amplitud en el llibre *Les Auques*, escrit en col·laboració amb els amics Joan Amades i Josep Colomines.

en els quaranta-vuit redolins, si més no, a partir de l'auca gravada per Pere Abadal. Els vuit rengles, de sis vinyetes per rengle, constitueixen la fesomia pròpia de l'auca. Dins el ram auquer es troben també auques de més i de menys redolins que l'auca típica, però constitueixen una minoria que no pot descaracteritzar el tipus clàssic. Per tant, la disposició en quaranta-vuit redolins dóna a l'auca un caràcter original dins la imatgeria popular del món.

La persistència de les auques madrilenyes, que encara hom pot veure exposades en alguns aparadors barcelonins, podria semblar que contradiu l'afirmació nostra de la catalanitat de l'auca. Doncs bé, aquest tipus d'imatgeria no era conegut a Madrid abans del 1843, any en què trobem establert en aquella vila cortisana el català Josep M.ª Marés. Aquest editor es dedicà a la producció de fulls populars, i sabem que en aquella data ja publicava romanços. De les auques editades per ell, la primera que coneixem és de l'any 1855. Les auques madrilenyes són anomenades «aleluyas»; nom donat a les estampetes que eren llançades al pas de les processons, i que fou aplicat també a fulls gravats en talla dolça en setze, divuit o vint vinyetes. Marés en portar a Madrid l'auca catalana li donà el format, els 48 quadrets, els mateixos temes i els dístics, element caracteritzador de la producció barcelonina del seu temps. La presentació era, doncs, netament catalana; i encara aquesta catalanitat fou accentuada amb la col·laboració dels nostres dibuixants i gravadors, i potser també d'algun literat d'ací, que Marés sabé proporcionar-se.

En primer lloc, hom troba en els números baixos de la sèrie d'aquest auquer madrileny, títols de la imatgeria barcelonina com *El mundo al revés*, *Vida de un aprendiz zapatero*, *Vida de D. Perlimplín*, *Vida del enano D. Crispín*, i d'altres. D'altra part, els nostres gravadors Cavanach, Noguera i Sadurní gravaren per a ell unes tretze auques dibuixades per Puiggarí. En Noguera en gravà cinc més d'un artista que no hem pogut identificar. Amb tot, l'aportació barcelonina no es reduí a aquests treballs. En estudiar la col·lecció d'auques publicades per Marés hem pogut identificar una dotzena de fulls deguts al llapis lleuger i expressiu de Tomàs Padró. Aquest artista degué dibuixar-les en les dues estades que féu a Madrid abans i després de l'any 1860. En total, les auques de producció catalana que formen part del catàleg de Josep M.ª Marés sumen una trentena, és a dir, quasi una tercera part de la seva producció total.

Tenim, doncs, que l'origen de l'auca madrilenya és fonamentalment català. Per consegüent, la catalanitat de l'auca dins la imatgeria del món resta, no sols confirmada, sinó subratllada.

(Núm. 9.)

VIDA DEL HOMBRE OBRANDO BIEN Y OBRANDO MAL

La virtud al hombre eleva,
y a la dicha siempre lleva.Respeto a su padre el niño
captándose su cariño.A la escuela por honor
le conduce el preceptor.Juegan niños y admirado
es de todos admirado.Aun en su vejez como
es amable a la amistad.En sus ratos de soltura
se dedica a la pintura.Da timores al despreciso
y compadece su estado.A un amigo en la prisión
consuela y da protección.Marcha a un colegio a estudiar
la carrera militar.Sus padres, siempre queridos,
le dan los alfileres.En la escuela se ejercita,
pero los doctos evita.Siendo un alfileres certi
de guardas esta en el cuartel.Jale con su compañía
combate con bizarría.Reputado por valiente
es acreditado a teniente.E todos sus compañeros
le felicitan, alanceros.En la instrucción del soldado
emplea el mayor agrado.Tratante de sobornar,
mas no lo pueden lograr.Siendo ya capitán, va
sobre todo centinela.En un momento de guerra
ha recibido una herida.Al acabar del momento
le visita en el momento.Con un amigo nuevo
recibe la compañía.En su postrimer momento
dispone su testamento.Sus padres acompañados
le llevan desconsolados.Bajo esta tumba rosa
el alma suya reposa.Al hombre amigo los vicios
en terribles precipitan.A su madre se rebela,
y un quere le a la escuela.Por su desatención
es de todos la trucción.Sin que su padre lo vea
se escapa y va a la pedrea.El maestro ya cansado
a su padre le ha llevado.A su madre no respecta
y le hace una mortificación.Su padre se encoleriza
y le pega una paliza.Rebela a sus padres, y luego
falta las de villadiego.Al buscar loco el dinero
puede por ser majadero.Pero luego el mismo
arma una de san Quintín.No teniendo ocupación
por vago esta en corrección.Cuando no año ha trascorrido
de aquella casa ha salido.Ponencia una libranza
y la cobra sin tardanza.Teneado de ello mira
lo sorprende la justicia.A la cárcel mandado
en seguida le ha llevado.En presunta la acusación
oye con suma indiferencia.Por fuertes grillos sujeto
trabaja en un parapeño.Huye de presidio un día
cuando nadie lo vea.Halo el que se dedica
que por robar asista.En el campo se ha dormido
y los guardas le han prendido.A un tribunal presentado,
de homicidio es acusado.En la capilla coetiva
cuelga al fin su delicto.Marcha abatido y lloso
al patibulo atrevido.En garrote vil perez
y nadie le compadece.

MADRID: 1866.—Imprenta de Marés y compañía, calle de la Encomienda núm. 19

Auca madrilenya editada per l'imatger català Marés, gravada per Cabanach
sobre dibuixos de Puiggari, també catalans

Els soldats de rengle

Aquest tipus d'imatgeria es troba en els fulls populars de la majoria de països de civilització europea. És un material de joc infantil que ha perdurat fins ara. Contra el que podria fer suposar la generalització d'aquests fulls de rengle els soldats a penes si compten un segle d'existència.

França és un dels països que ens ofereix una gènesi i una evolució més característica d'aquests papers imatgers. Hom troba antecedents de la imatgeria soldadesca francesa a partir del segle xvii, però es tracta d'estampes fines en les quals es representaven escenes i uniformes militars per tal de despertar en el jovent noble l'afició a les armes. Eren gravades a l'acer o al coure, per artífexs notables del temps, i colorides a mà; constituïen un article de luxe.

Però com que la noblesa no donava més que l'oficialitat, calia també atraure el poble, enllepolir la jovenalla i emmenar-la a sen-
tar plaça de soldat, per la qual cosa hi havia agents de reclutament. Aquests reclutadors, ultra altres mitjans d'atracció, es valien de cartells amb un text breu de literatura engrescadora, plena de promeses captivadores, il·lustrats amb gravats xilogràfics representatius de soldats a peu o a cavall, de bella apostura. El famós cavaller Des Grassins (vers 1750) cridava la gent a enrolar-se en les seves companyies, amb un rètol encapçalat per dos rengles d'arcabussers. La disposició d'aquests soldats fa pensar, a distància, en els fulls de rengles d'Epinal.

Dins la mateixa segona meitat del segle xviii comencen a abundar les làmines semifines, gravades en talla dolça, que representen figures militars, lluïdores d'uniformes en coloraina, les quals, des del primer Imperi, es trasmuden en generals famosos. Són les estampes *de la rue de Saint Jacques*, de tanta anomenada, editades pels marxants i gravadors d'aquest vell carrer parisenc, que ha donat nom a una qualitat d'imatgeria. No són encara, però, els veritables fulls populars; el gravat al coure és massa costós i és encarat pel pintat a mà, condicions que el treuen de l'abast del poble.

Amb les guerres continuades i trasbalsadores del període revolucionari i napoleònic, la imatgeria militar pren volada. Els xilògrafs que fins aleshores s'havien dedicat a l'estampa religiosa, la venda de la qual s'havia gairebé estroncat davant la ideologia de la Revolució francesa, veieren en la tendència bel·licosa de la generació d'aleshores un mercat propici als temes militars i es dedicaren a gravar-los en fusta. S'inspiraren, o més ben dit copiaren, les

estampes semifines del carrer de *Saint Jacques*, però procurant, en general, encabir en cada full més figures de les que solien posar-hi els gravadors de talla dolça. És un bon exemple d'aquest aprofitament l'estampa orleanesa de Letormy que donem en la làmina a part. Aquests gravats eren pintats a la trepa, amb una coloraina no massa fidel, però vistosa i atractiva per a la gent humil. A partir dels començaments del segle XIX, període àlgid de les lluites napoleòniques, els fulls de soldats populars es generalitzen, perquè el poble, actor important d'aquelles guerres, sent interès per les representacions d'escenes o d'uniformes que li parlen del que viu o del que ha viscut, o de les figures i dels fets d'armes de més crit. Els temes militars han entrat de ple en la imatgeria popular.

Però no som encara als soldats de rengle. Molt s'ha discutit respecte el lloc i el moment en què aquesta forma de la iconografia estampada fa la seva aparició. A Itàlia, si més no, s'havien publicat fulls de soldats de rengle a les acaballes del segle XVIII; sembla que també n'hi hagué a Alsàcia i Lorena dins aquest període, però són casos isolats, sens dubte, ja que la popularització dels arrencaments fou més tardana.

Al voltant de la inseguretat d'aquesta aparició ja s'hi ha bastit una llegenda. Hom parla d'un forner d'Estrasburg que en les estones de lleure dibuixava els uniformes dels soldats que veia passar, i després, repetint-los i colorint-los els posava en files a les vidrieres de l'establiment. El que sembla cert és que en aquesta regió fronterera entre França i Alemanya, lloc de pas obligat per les tropes que operaven en el centre d'Europa, s'inicià, potser des dels temps de la Revolució francesa, la producció de soldats gravats amb un traçat simple i tots iguals, per tal que poguessin ésser pintats pels compradors. Aquest tipus de soldat fet per a ésser retallat i muntat a rengleres, interessà molt la gent gran, que es dedicaren a formar veritables cossos d'exèrcit. Fou una moda col·leccionista que engrescà el públic fins al punt de convertir-se la producció soldadesca en una petita indústria casolana.

Heus ací una descripció interessant que extreiem de *L'Imagerie Populaire*, francesa, de Saulnier i Duchartre.

«A Estrasburg foren nombrosos els col·leccionistes que es distreien pintant aquests fulls de soldats gravats en fusta o en talla dolça i, des de 1800, en litografia i àdhuc en autografia. Els retallaven per a arrencar-los en revistes interminables. És una moda que s'ha perpetuat fins als nostres dies. Aquests fulls eren dibuixats en traços tan rudimentaris, que dels caçadors se'n podien

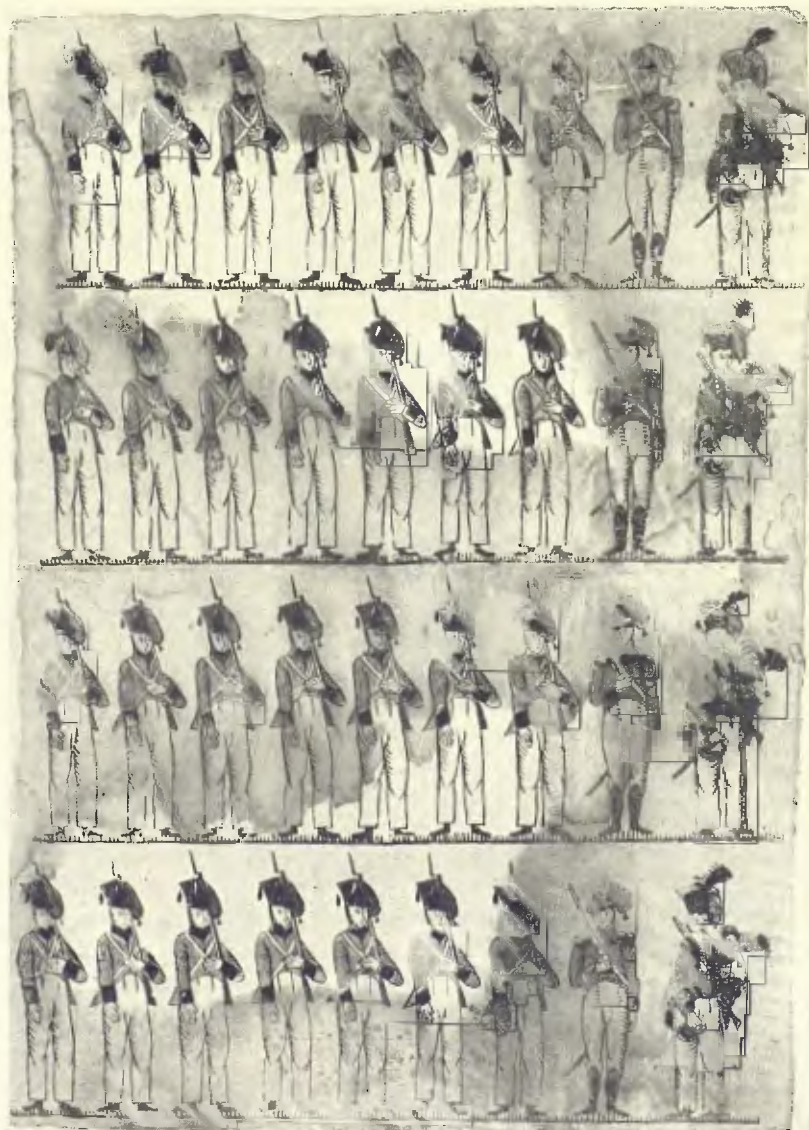

Col. Dr. O. Claude - Paris

FULL FRANCÈS AMB FIGURES MILITARS EN CASELLES, DE COMENÇAMENTS DEL SEGLE XIX

Gravat: 310 x 260 mm.

Colors: negre, blau, vermell i groc

Col. J. Calvo

FULL DE RENGLES CATALÀ, AMB INFANTERIA DEL 1814. EL TIRATGE SEMBLA D'ÈPOCA
(TACAT D'HUMITAT)

Gravat: 417 x 288 mm.

Colors: negre aigualit, blau i vermell

fer voltejadors, o dels húsars, dragons. Els capells eren indicats amb puntejat per tal que cada u, al seu gust, hi pogués pintar xacós, cascos o bé gorres peludes. Els més aferrissats reunien exèrcits de cinc, deu o vint mil homes, dels quals els més petits detalls eren reproduïts fidelment. L'emulació portava els col·leccionistes a fer-ho millor que llur veí. Hi havia artesans que venien col·leccions colorides, retallades i muntades. «La fira de l'Infant Jesús», per Nadal, (Christkindelsmark) en tenia l'especialitat. Hom podia admirar al seu gust, tota una renglera de barraques en les quals s'afilaven innumerables regiments de totes les armes i de totes les èpoques, molt ben illuminats. Era l'obra de les llargues vetlles hivernals dels bosquerols i dels artesans dels vilatges que les preparaven per a la famosa fira d'Estrasburg. Per tal d'evitar que els amateurs haguessin de fer per si mateixos el dibuix, la qual cosa requeria més habilitat, tots els impressors i litògrafs, àdhuc els més modestos, seguiren l'exemple de Striedbeck i Schwelter.»

Aquesta utilització plasmà definitivament a França els fulls de soldats en rengles. Amb la producció, abundosa, el gènere s'abaratí i aparegué *le petit soldat d'un sou*. Degut al bon mercat que s'originà amb aquest article imatger, a les acaballes del primer quart del segle dinovè, s'entaulà una lluita entre les làmines semifines del gravat en talla dolça i els fulls estampats en boixos. Aquests per la seva baratura i vistositat aviat se n'endugueren la preferència. La casa Pellerin d'Epinal, cap a l'any 1815, a judicar pels catàlegs, havia començat ja a publicar soldats d'aquesta mena.

L'evolució d'aquest gènere d'imatgeria fou molt semblant en els altres països veïns de França: Bèlgica, Holanda i Alemanya.

A casa nostra, els soldats de rengle tingueren un origen diferent. Catalunya no ha estat mai un país d'aficions militars. A més, en el segle XVIII, atuída i dominada per Castella, la joventut no podia sentir-se atreta a sentar plaça en els exèrcits espanyols. Només els caps calents, el jovent disbauxat, podia oferir individus per a la tropa. L'Estat central no tenia gaire interès tampoc a formar terços o regiments amb gent catalana; en desconfiava. No obstant, ja passada la mitja centúria del segle XVIII es formaren alguns cosos a base de voluntaris catalans. Fou per anar a la campanya de Portugal (1763), però sota el comanament dels coronels Miquel Boix i Josep Veciana, homes de la terra. Amb caps castellans l'allistament hauria fracassat. El poc costum d'aquests reclutaments no requeria la producció d'estampes ni de rètols militars. Tot el més, el que sembla que s'imprimia per aquests casos era al-

gun romanço. D'aquests romanços deriven algunes de les cançons o cobles dels «soldats de les dobles» de què parla la nostra cançonística popular. Com sigui que els susdits romanços eren impresos únicament per una cara i en foli, condicions que no s'estilaven en el romanço comú, això fa suposar que podien haver estat emprats per a ésser plantats a les parets. Els gravats més o menys adients de les capçaleres, tenen ben poca vistositat. Tampoc no mostren cap relació amb els soldats de rengle. La publicació de romanços d'aquesta mena sovintega amb motiu de la Guerra del Rosselló (1792-1795) i en la Guerra del francès (1808-1814). Foren dos moments d'abrandament patriòtic i religiós propicis a la manifestació d'aquella literatura. La necessitat d'aquests fulls populars per a mantenir l'entusiasme i atraure el jovent per anar a les armes, promogué l'eclosió dels nostres fulls de soldats de rengle.

Era el temps en què la indústria dels pintats, de les indians, teles estampades a diferents colors amb motlles de fusta, ocupava a Barcelona unes deu mil persones. A algú se li ocorregué l'aplicació del mateix procediment industrial al paper per a estampar soldats i els fulls de rengles aparegueren de cop i volta. És possible que de primer antuvi els fulls fossin només tirats en negre per tal que els colorissin a mà. Ho fa suposar el fet que les figures dels més antics que coneixem siguin de dibuix molt simple, de contorns escarits, sense ombres de cap mena. No obstant la facilitat d'estampar els colors a motlle, tal com es feia amb les teles, probablement produí tot seguit soldats colorits. Els fulls pintats eren més a pròposit per a influenciar la gent i crear en aquells moments històrics un ambient favorable a la lluita. Aquesta utilització, que no s'adreçava pas a la mainada, es dedueix de les escenes i arrencaments soldadescos dels primers fulls contemporanis de la Guerra del Rosselló, que tenen un cert aire de parada, en els quals la positura militar es manifesta amb tota la seva elegància. Els fulls contemporanis de la Guerra del francès presenten batusses on els soldats del país guanyen i els invasors són malferits o morts.

Tenim, doncs, que la imatgeria popular de casa nostra no s'inicia ni amb la varietat de procediments ni amb els titubeigs que hem trobat en l'estamperia popular francesa. Ací els fulls de soldats apareixen de cop i volta, en una mena d'esclat, amb les figures a rengles i pintades. Aquesta eclosió sobtada, sense antecedents, que de bell antuvi assoleix la forma definitiva, constitueix l'originalitat dels nostres soldats de rengle.

CRÒNICA

CENTRE

LA MORT DEL PRESIDENT DE LA GENERALITAT.—Amb motiu de la mort de l'Honorable senyor President de la Generalitat, Francesc Macià i Llusà, la Junta Directiva es reuní amb caràcter extraordinari el dia 26, i adoptà els següents acords:

Testimoniar al Govern de la Generalitat el condol del CENTRE per la mort del primer President de Catalunya, senyor Francesc Macià.

Ofrenar una branca d'avet del nostre Pireneu a les despulles mortals del President.

Acudir la Junta Directiva a l'acte de l'enterrament, i invitar els socis a acompanyar-la.

En compliment d'aquests acords fou cursat el corresponent ofici de condol i la Junta Directiva, acompanyada de bon nombre de socis assistí a l'enterrament. Igualment fou oferta una branca d'avet a les despulles mortals del President, que tingué cura de portar-la des de la Molina el nostre coscoci senyor Emili Amatller i Clot.

EXCURSIÓ FOLKLÒRICA PEL PLA DE BARCELONA.—El dia primer d'aquest mes el senyor Joan Amades donà la seva anunciada conferència sobre el tema que encapçala aquesta breu ressenya.

El conferenciant explicà les tradicions i llegendes del pla de Barcelona. La de la ciutat judaica de Montjuïc; la del temple dedicat a Júpiter, de l'expressada muntanya; la de la capella de Santa Madrona; la d'una famosa cova, inexistente, a Montjuïc, la tradició de la qual explica la fundació dels monestirs de Sant Pere de les Puelles i Sant Pau del Camp.

Explicà, també, la de la Creu Co-

berta amb la seva força i el carrer de la mateixa; les passades dels gitanos d'Hostafrancs; l'origen de les dites tòpiques referents a Sans; l'escaient tradició de l'Hostal de la Llàntia; les de les fonts meravelloses del Tibidabo; la de l'Hostal de l'Arençada.

Després de la descripció de cada una de les tradicions i llegendes enumerades, dedicà especial atenció a les que es refereixen al pas de Sant Martí per la barriada de Sant Martí de Provençals, per les quals s'explica el nom d'aquest antic poble i de l'Estiuet de Sant Martí.

CONFERÈNCIA SOBRE IMATGERIA POPULAR CATALANA.—El divendres dia 22 del mes passat, el President del CENTRE, senyor Pau Vila, donà la conferència anunciada sobre aquest tema, la qual serví d'obertura a l'exposició d'imatgeria popular de diferents països. Respecte a la conferència no donem el resum acostumat perquè el conferenciant n'ha fet un article per al BUTLLETÍ. Pel que fa referència a l'exposició en la Secció de Folklore se'n dona una descripció detallada.

Secció de Folklore

EXPOSICIÓ D'IMATGERIA POPULAR DE DIFERENTS PAÏSOS.—Tal com era anunciat, amb motiu de la conferència del President del CENTRE senyor Pau Vila, sobre *Originalitat de la imatgeria popular catalana*, fou inaugurada, el divendres, dia 22 del mes passat, l'exhibició d'imatgeria popular estampada.

A la sala d'exposicions s'arreglaren una cinquantena de fulls selectes, alguns d'ells exemplars únics. En un pany de paret es mostrava l'evolució dels fulls soldades-

cos, des de les figures encasellades fins als fulls de rengle. Hi havia exemplars francesos, holandesos, alemanys i catalans del segle XVIII i de començaments del XIX. En un altre pany eren exposades estampes russes i catalanes pintades a taques i franges, és a dir, a la morisca. I en els dos panys restants hi havia fulls pintats a la trepa, francesos en llur major part, i altres de catalans, fets a Reus, francesos i bilingües, pel mateix procediment, és a dir, a la trepa, per l'imatger francès Pierre Porxé. A continuació hi havia els fulls netament catalans pintats al bac, com les indians, presidits per una imatge xinesa colorida, també al bac. La majoria de fulls d'aquests dos últims panys eren del segle XVIII i del primer quart del XIX.

Cridaven especialment l'atenció, ultra el full xinès representador de la Processó del Dragó, procedent de la província de Sze-txwan, i les estampes de l'imatger francès de Reus, l'estampa anomenada «de l'Hospital» de la col·lecció de l'Arxiu Històric de la Ciutat; una magnífica estampa russa en talla dolça també del fons imatger de la Ciutat, i un full gravat per Pere Abadal, de Moià, de l'any 1676, cedit per la Junta de Museus. Agraïm cordialment l'aportació de les dues entitats oficials, molt especialment l'atenció del Dr. Claude, de París, pels exemplars deixats, així com la col·laboració entusiasta dels col·leccionistes barcelonins, entre els quals és de justícia destacar la del senyor Ramon Graupera. L'exposició és molt visitada i elogiada.

Secció de Fotografia

SESSIONS DE PROJECCIONS —Com de costum, aquesta Secció ha celebrat les seves reunions setmanals en les quals, els dies 14 i 28, els senyors Joan Xicart i Josep M.ª Vilaseca respectivament, donaren unes sessions de projeccions explicades sobre França, el primer, i sobre diversos indrets de Catalunya, el segon.

Secció de Geografia i Geologia

NOUS COL·LABORADORS A L'ESTUDI GEOGRÀFIC DE CATALUNYA. —Ha passat uns dies treballant a la Biblioteca del CENTRE, Mlle. Germaine Fournier, de la Universitat de Lió, per tal de documentar-se bibliogràficament per a un estudi geogràfic de la ciutat de Barcelona. Fou atesa i orientada pel President del CENTRE, senyor Pau Vila, al qual anava recomanada de part del professor André Alix, d'aquella Universitat.

Així mateix el senyor Pau Vila ha atès el professor André Marez, de la Universitat de Grenoble, que prepara una tesi doctoral sobre el Rosselló i l'Empordà.

Secció d'Esports de Muntanya

EXCURSIONS A ANDORRA. — 10 de desembre. Els socis senyors Joan Roig, Jofre Vila i Lluís Estasen, sortiren del refugi d'Envalira i pujaren al coll dels Cortals (2.441 m.) i d'allí a l'alt del Grio (2.859 m.) i retornaren per la coma dels Cortals a les bordes d'Envalira i Soldeu.

24 de desembre. Joan Roig, Ernest Mullor i Lluís Estasen, del caseriu d'Arinsal pujaren al cim de Coma Pedrosa (2.946 m.) pel port al S. W. del pic de Baiau, i retornaren per Arinsal i la Massana.

26. De les bordes d'Envalira als estanys de Pessons. A causa del torb intens solament pogueren seguir un centenar de metres de la cresta S. del pic d'Ensagents, i restà un altre tant per arribar al dit cim. Retornaren pel mateix itinerari, baixant per Soldeu fins a Ransol.

Del 23 al 26 de desembre. Els socis senyors Josep Puntas, Jacint Bofill i Enric Bufill sortiren a les 3 de la tarda amb l'òmnibus de l'Alsina i Graells que fa el servei de Barcelona a Seu d'Urgell, on passaren la nit. L'endemà, a punta de dia, llogaren un taxi i emprengueren la carretera nevada d'Andorra; la neu

els permeté arribar fins a prop de Ransol sense cap contratemps; allí es calçaren els esquís i pujaren fins a Soldeu. En Puntas i en Bufill pujaren al pic de la font dels Isards (2.686 m.), partió d'aigües del Valira i l'Ariège, amb un dia excel·lent; retornaren pel mateix camí de pujada, que és el del torrent que mena a les bordes de Molner, tocant a Soldeu. La neu irregular no permeté disfrutar de l'esquiada que hauria pogut ésser molt bona a la banda superior del recorregut.

El dia de Nadal el passaren esquiant pels voltants del refugi d'Envalira, i el dia 26, en Puntas i en Bofill passaren el port del mateix nom i baixaren a l'Hospitalet, mentre que en Bufill s'uní a una colla de sis companys del Club Muntanyenc Barcelonès, entre els quals hi havia el nostre consoci Marcel Giró, i, plegats, pujaren a la portella d'en Gait, i es veieren obligats, per tal d'evitar la pala glaçada del coll a decantar-se cap a l'esquerra i a escalar el tros fins a la cresta, tot enfilant-se per la roca. El temps perdut en haver d'evolucionar per aquest lloc amb els esquís a coll, féu desistir la major part de pujar al pic d'Envalira (2.812 m.) per mor de perdre el tren. En Semir i en Bufill hi pujaren ràpidament, encara que no els quedà gaire temps per a entretenir-se dalt del cim, i hagueren de baixar a corre-cuita per unir-se als altres companys que es retallaven com petits punts negres al fons de la vall. El descens de la vall de Campcardós fins a Porta, d'habitut tan agradable per a fer-lo esquiant, esdevingué aquesta vegada un suplici, degut a la irregularitat de la neu. Tan prompte s'embalaven els esquís sobre un pendent glaçat, com restaven presoners sota la crosta superficial, la qual cedia sobtadament amb el pes de l'esquiador, i ja és prou coneguda aquesta classe de neu per comprendre que les caigudes foren moltes i variades i el temps emprat per a arribar a Porta bastant més llarg del que podria haver estat en unes altres condicions.

El dia, fora de les primeres hores matinals, fou encalitat, encara que des del pic d'Envalira la vista s'estenia sense destorb.

E. B.

CURSES DE LA F. I. S. A SAINT-MORITZ, 15-19 DE FEBRER DE 1934.—El programa d'aquestes famoses curses és el següent: dia 15, cursa descens per a dames i senyors; dia 16, cursa *slalom* per a dames; dia 17, cursa *slalom* per a senyors; dia 18, concurs de salt organitzat pel «Ski Club Alpino», i dia 19, quilòmetre llançat en esquís del S. C. A. i del S. A. S.

Les curses de descens i de *slalom* seran una de les més belles manifestacions d'aquesta temporada.

Les proves de fons i salt tindran lloc a Solleftea, a Suècia.

CURSES DE LA F. I. S. A SOLLEFTEA.—Segons una informació sueca, 12 nacions han decidit fins ara prendre part a les pròximes curses de fons i salts que tindran lloc a Solleftea, a Suècia; entre aquestes figura Suïssa. S'espera una participació de 175 a 200 corredors i saltadors. Suècia sola, prepara un equip de 50 homes. En la cursa de 50 quilòmetres cal esperar una lluita aferrissada entre suecs, finlandesos i noruecs. El Japó hi tramet un equip de 8 corredors, i el Canadà una dotzena de participants.

Per al concurs de salt s'ha preparat un trampolí que permetrà salts de més de 85 metres.

(De La Revue du Ski)

Secció de Cinema

SESSIONS AL CENTRE.—La del segon dijous, dia 14 de desembre, es dedicà a donar compte dels resultats del Concurs de París, i se'n projectà un film de les seves activitats, i unes *Impressions d'Àustria i d'Hongria*, de Delmir de Caralt.

La del quart dijous, dia 28, anà a càrrec de socis de la Secció, amb els films següents: *Excursió al Carlit i acampada a Llosàs*, d'Ignasi de

Quadras; *Impressions del port de Barcelona*, del doctor Carreras; *Fabricació del paper de fumar*, de Domènec Giménez; unes impressions del Concurs de París, un argument curt, i unes escenes familiars, de Joan Prats.

TERCER CONCURS INTERNACIONAL PER AL MILLOR FILM AMATEUR (PARÍS).—Per bé que el nostre país no hagi resultat guanyador, la col·laboració de Catalunya i d'Espanya, que fou encomanada, per encàrrec directe dels organitzadors, a la nostra Secció, ha estat oportuníssima i de positius resultats per al Cinema Amateur i per a la nostra entitat. Avui, arreu se sap que a Catalunya hi ha esperits desperts per a aquest art i arreu se sap, també, que el CENTRE els aplega i està amatent a servir-los, havent-se així obert un nou camí en les seves relacions amb els nous centres de cultura internacionals.

El país guanyador fou el Japó; en segon lloc quedà França. Hi participaren 17 nacions, i es presentaren 60 films.

Els nostres delegats, Francesca Trián de Prats, Pilar de Quadras de Caralt, Lluís A. Forgues, Joan Prats i Delmir de Caralt, retornaren amb la impressió agradable de què tots els amateurs mundials senten una predilecció pels documentals, i que enlloc no es filmen nicieses com ací.

La nostra Revista trimestral «Cinema Amateur», donarà detalls més complets d'aquell concurs internacional.

EL NOSTRE CONCURS.—Per al Tercer Concurs Català hem rebut quatre nous premis de cooperació: de l'argenter Serrahima, destinat al millor film humorístic; de Lluís A. Forgues, a un bon film d'un soci de la Secció; de Delmir de Caralt, al film més cenyit, que no li sobri res, i de la casa «Eumig» o millor cinta rodada «Eumig». Recordem que el terme fineix el dia 5 de març.

Tres cineistes anglesos i madrilenys han promès trametre films al nostre concurs. Aquesta aportació, que ampliarà el camp dels nostres concursants, és ben satisfactòria.

BIBLIOGRAFIA

JORDI GAILLARD. — *Els capitells del claustre de Santa Maria de l'Estany*.—*Gazette des Beaux Arts*.—Setembre, 1933, pp. 139-157, 25 figures, i novembre, 1933, pp. 257-271, 24 figs.

L'estudi, que sobre el claustre de Santa Maria de l'Estany, ha publicat Mr. Gaillard a la revista *Gazette des Beaux Arts*, número de setembre, parla de: I. Els capitells del segle xii; II. Els capitells ornamentals de la galeria septentrional; i III. Els capitells en alt relleu de les galeries est i oest. I el de novembre, els capitells del segle xiii i de començaments del xiv. És una monografia que, si bé està limitada a l'examen de dits capitells, no resta importància al treball, sinó que li

dóna un interès excepcional per les observacions que acompanyen l'examen de les escenes que hi figuren. Aquestes, l'autor les distribueix en els següents grups. En el número de setembre: Escenes del Gènesi; de la vida de la Verge; de la infància de Jesús; de la vida pública del Salvador; l'entrada a Jerusalem; de la Passió, i el Pes de les ànimes per Sant Miquel Arcàngel. En el número de novembre tracta dels capitells de relleu, gairebé pla, de les galeries est i oest. L'abundosa il·lustració gràfica que acompanya les descripcions del text, contribueixen a donar-li la major comprensió per als no especialitzats en aquesta llei de treballs.

No és, certament, que els nostres arqueòlegs i artistes desconegessin

el claustre de l'Estany. Des dels començaments de l'Excursionisme, els nostres companys, mantes vegades, visitaren el monument, i n'obtingueren les primeres fotografies (1). Escriptors de casa i de fora se n'han ocupat (2).

No creu Mr. Gaillard, com altres autors, que s'hagi d'atribuir al claustre, objecte d'estudi, l'antiguitat que generalment se li ha assignat, a causa del caràcter dels seus capitells. Aquests, o sigui, «les escultures, han estat actualment datades, constituint un notable exemple d'arcaisme i de supervivència de l'escultura romànica en ple segle XIII i fins als començaments del XIV» (3). La forma dels capitells, no menys important que les escultures que contenen, per raó de llur data avançada, la conceptua Gaillard d'un segle o dos posterior al més genuí art romànic.

El començament de l'obra del claustre es creu ésser cap a l'any 1133, data en la qual fou consagrada l'església. L'ala del nord, fou la primerament construïda en l'esmentat segle XII, mentre la de migjorn és considerada com la més moderna (primeries del segle XIV) atenent el caràcter de la decoració dels seus capitells, que la diferencien de les ales est i oest, i, especialment, per aparèixer en un dels capitells les armes «parlants» (dues peres) dels abats Berenguer de Riudeperes (1329 i 1341); de manera que representaria dues centúries la durada de la construcció del claustre, descomptades les indubtables interrupcions que hagué de sofrir l'obra.

En tractar dels capitells que suporten les arcades de la galeria septentrional, fa notar l'autor que les històries que contenen recorden les dels claustres de Girona, de Sant Cugat del Vallès, del Rosselló i pot-

ser també de Provença, sota la influència del nostre Sant Oleguer, el qual sojornà sovint a l'Estany i consagrà l'església.

Les històries o escenes bíbliques representades en els capitells de les ales del claustre, objecte especial d'estudi, són examinades detingudament fent ressortir llurs característiques (simetria rigorosa i actituds mesurades), comparades amb els capitells d'Elna, de Serrabona i de Tarragona.

Els capitells ornamentals de la galeria septentrional, són decorats amb motius florals i monstres, sense cap escena historiada. Apareix, com pertot arreu, el capitell de tipus corinti, tal com l'interpretaren els arquitectes de l'època. La varietat dels elements decoratius és posada en evidència per l'autor, el qual fa referències a altres exemplars, com els de Sant Miquel de Cuxà i altres tipus genuïnament catalans.

En la primera part del treball l'autor parla dels capitells en alt relleu de les galeries est i oest, i retreu alguns exemples d'igual tipus d'altres claustres, especialment de Girona i Sant Cugat, dels quals semblen còpia els de l'Estany, i fa notar llur vàlua ornamental.

A la darrera part de la monografia que ens ocupa, fa notar Mr. Gaillard que a la galeria oriental del claustre apareix un estil enterament nou, d'escultures de molt baix relleu (en *méplat*) i una forma particularíssima de capitell, que és el que dóna més típic caràcter a aquests, ço és la forma piramidal, les cares gairebé planes i la figura trapezial. Examina detalladament els assumptes representats, i de la comparació amb els capitells de les galeries de l'ala N. dedueix que dues tècniques, separades per més d'una centúria, produïren l'obra del claustre de l'Estany. Les escenes figurades, a excepció de les que representen el Pantocrator Apocalíptic i l'Anunciació, són totes de caràcter que podríem dir-ne realista; escenes amatòries, de caça, de fantasia i composicions decoratives de motius d'ori-

(1) Vegeu *L'Excursionista*, «Butlletí de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques», Vol. I, 1878-1879.

(2) Bertaux: *Histoire de l'Art*, d'Andreu Michel, F. II, I, p. 230—Puig i Cadafalch, *Arquitectura romànica a Catalunya*, Vol. III.—Codina i Puigsaules, *Monestir de Santa Maria de l'Estany*, (2.ª edic.), Barcelona, 1932, etc.

(3) Gaillard: lloc citat.

gen oriental, probablement còpies de teixits.

Les escenes figurades en els capitells de les galeries de ponent i de migjorn, són així mateix acuradament estudiades per l'autor, el qual conceptua aquestes darreres com obra del segle XIV, en fixar-se, com hem dit, en les armes de l'abat Berenguer de Riudeperes, mort el 1329, que figuren en un dels capitells. La forma de panera dels capitells és com aixafada. Els elements decoratius i, principalment, els motius heràldics; el cervol, el lleó rampant, etc., demostrin que és ben atribuïda l'època que l'autor assenyala a la part més moderna dels capitells de l'Estany.

La monografia de Mr. Gaillard, si bé no ens «descobreix» el claustre de l'Estany, és una valuosa aportació a l'estudi d'un dels més interessants monuments del nostre romànic. És per això que l'assenyalem com a digne d'ésser consultat.

P. C. i G.

J. AMORÓS.—*Les dracmes empuritanes*.—Publicació de la Junta de Museus de Barcelona.—Gabinet Numismàtic de Catalunya.—Sèrie A.—Núm. 2.—Barcelona, 1933.

L'estudi de les «Dracmes Empuritanes», que acaba de publicar-se, és difícil de resumir en una nota abreujada com requereix l'espai disponible. Aquest estudi en completa un altre d'anterior, del mateix autor, sobre les dracmes de Roses, i en ell s'ocupa dels següents punts: de la morfologia dels anversos (tipus del Pegàs i Crysaoor); dels símbols que apareixen en dites monedes, i de la paleografia dels tipus estudiats. Aquests formen una col·lecció de 187 dracmes, el qual indica la importància que té i l'interès que representa per a la numismàtica catalana.

Una copiosíssima bibliografia citada en l'opuscle a què ens referim, li dona molta d'utilitat; i l'abundosa reproducció dels tipus objecte d'estudi i de comparació amb altres

exemplars, especialment de les belles tetràdracmes siracusanes evaluen considerablement l'obra del docte catedràtic de Numismàtica de la nostra Universitat, Conservador del Gabinet Numismàtic de Catalunya.

P. C. i G.

IMATGERIA POPULAR.—El setmanari parisenc *Beaux-Arts*, en el seu número 47, corresponent al 24 de novembre últim, publicava un article de P. L. Duchartre dedicat a l'aplec del meritíssim col·leccionista Widhopff, traspasat l'any darrer, amb motiu d'haver estat exposada la col·lecció a les galeries de la *Gazette de Beaux-Arts*. Es tracta d'una de les millors col·leccions franceses, més que pel nombre de les peces reunides, que és considerable, per la qualitat de les mateixes i per l'extrema raresa de moltes d'elles. Aplega la flor de la imatgeria francesa del segle XVIII i de començaments del XIX. És molt possible que l'exposició hagi estat organitzada per tal de suggerir als organismes oficials de la capital francesa la conveniència d'adquirir-la per a servir de base a un futur Museu etnogràfic i folklòric.

UN ÈXIT DE LLIBRERIA.—En el número de desembre féiem la presentació i l'elogi, alhora, del Calendari Excursionista de Catalunya, editat pels companys de la Secció d'Esports de Muntanya. Ens plau que l'èxit de venda hagi confirmat la nostra recensió d'una manera que no deixa lloc a dubtes ja que l'edició a hores d'ara està exhaurida. Bé podem dir que ha constituït l'èxit màxim de les publicacions catalanes de l'any, puix que en poc més d'un mes s'han exhaurit els cinc mil exemplars de la tirada. En felicitem els nostres companys i ens felicitem nosaltres mateixos perquè així tenim assegurat per als anys a venir el Calendari Excursionista de Catalunya.

P. V.

EL LLIBRE MÉS ANTIC I MÉS CAR.—Acaba d'adquirir-lo el Museu Britànic. Es tracta d'un còdex manuscrit del segle iv, de temps conegut dels bibliòfils i erudits, o sia, el cèlebre *Codex Sinaiticus*, que havia format part dels tresors bibliogràfics dels Tsars de Rússia, i que ha estat, fins ara, en poder del govern soviètic, el qual l'ha posat a l'encant, com tantes altres preciositats artístiques. Tenint coneixement del fet, la direcció del gran Museu anglès cregué necessària la seva adquisició, i féu proposicions a l'Estat comunista rus per a la compra del manuscrit, i s'ha ajustat el preu de venda per la quantitat de 100.000 lliures esterlines. El govern anglès acordà subvencionar l'adquisició de l'interessant manuscrit, contribuint amb una lliura esterlina per cada lliura que subscrigués el públic interessat en l'esmentada compra. El resultat ha respost a la iniciativa del Museu i a l'acord del govern britànic. Quan arribà a Londres el *Codex Sinaiticus*, una veritable multitud s'apressà a veure la gran adquisició, que el govern britànic, per si sol no cregué convenient d'adquirir, tal vegada per trobar excessiva la quantitat exigida.

Sir Frederic Kenyon, antic director del Museu Britànic, referint-se al Còdex Sinaític, ha escrit al *The*

Times que «és un dels més antics manuscrits de la Bíblia escrita en grec que fins ara es coneix, i és un centenar d'anys més vell que el *Codex Alexandrinus*, que és una de les més valuoses joies bibliogràfiques que posseeix el citat Museu, i que la mateixa riquíssima biblioteca vaticana no en posseeix cap de superior.

El còdex en qüestió forma un sol volum. Les seves fulles són de finíssima vitela o pergamí, amiden 0'26 x 0'23 m., amb tota la pàgina escrita en lletra claríssima i amples marges.

Aquest preciós exemplar fou descobert l'any 1844 en el monestir del Mont Sinaí, i havia corregut el perill d'ésser destruït junt amb diversos documents i papers destinats al foc. Per sort, uns quaranta-tres fulls que de primer moment pogueren ésser salvats, els adquirí la Universitat de Leipzig per a la seva biblioteca. Aleshores, assabentats els monjos del Sinaí, posseïdors del Còdex, de la seva excepcional vàlua, guardaren el manuscrit, fins que Mr. Tischendorf, considerant que pertanyia al Tsar, com a cap suprem de l'església russa, l'ofrenà al sobirà, el qual en pagà 900 rubles.

Abans de l'esmentada adquisició pel Museu Britànic el govern soviètic n'havia demanat 250.000 lliures a Mr. Roombac.

NOTICIARI

I CONGRÉS I CAMPAMENT INTERNACIONAL A HAMPTON COURT (ANGLATERRA).—Dels dies 1 al 12 de juny de l'any passat tingueren lloc l'acampada i els actes organitzats amb la mateixa. Catalunya hi fou representada pel Club Excursionista de Gràcia. Aquesta entitat hi ha dedicat un número extraordinari del seu Butlletí, corresponent al mes de novembre, en el qual, ultra la relació d'aquell aplec internacional d'acampadors, hi ha altres articles respecte a acam-

pades i també respecte a llur tècnica. Una bona illustració fa més interessant encara aquest número que és un altre esforç dels molts que realitza l'entitat germana.

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANT PERE DE CAMPRDON.—Aquesta església ha estat restaurada i, en part, reconstruïda pel Servei de conservació i catalogació de Monuments històrics de Catalunya, sota la direcció del nostre consoci, l'arquitecte senyor

Jeroni Martorell, adscrit a l'esmentat Servei.

En moltes ocasions, l'«Associació Catalanista d'Excursions Científiques» s'havia interessat davant les autoritats eclesiàstica i administrativa de la *provincia* de Girona per tal de salvar de la ruïna aquell exemplar de l'art romànic de la nostra terra.

Amb intermitències, més o menys llargues, i sempre comptant amb escassetat de mitjans, s'havien conseguit alguns treballs de reparació, els més precisos per a deturar l'enfermament del monument esmentat.

Salvada, per fi, l'obra material, s'ha completat la laudable tasca retornant l'artística construcció al seu destí originari. En la diada de Nadal passat se celebrà la missa de mitjanit a l'església de Sant Pere. després de prop d'una centúria de la total absència del culte; i, a la vegada, fou restaurat l'antiquíssim costum, observat a Núria, de l'ofrena dels pastors en l'acte de l'adoració del Nen Jesús, que té lloc en la Missa solemne, segons ja ho anuncià la premsa.

INAUGURACIÓ DEL REFUGI DE RASOS DE PEGUERA. — Coincidint amb les noces d'argent del nostre esquí, i precisament en el lloc que es pot anomenar bressol de l'esquí català, el «Centre Excursionista Montserrat» de Manresa ha bastit un Xalet-Refugi; un nou centre d'esports de neu i un punt de partida d'excursions que, degut a estar aquells paratges fins ara despoblats d'aixoplucs, no es coneixien o eren poc freqüentats.

Vint-i-cinc anys han calgut perquè hom es recordés com cal de les pistes dels Rasos. L'esforç que això representa, i més si es té en compte que es tracta d'una obra feta per una entitat de fora de Barcelona, ens encoratja, ens dóna optimisme, car no fóra res d'estrany que les altres entitats excursionistes imitessin el que suara acaba de realitzar el «Centre Excursionista Montserrat».

Cal felicitar de tot cor el «Centre Excursionista Montserrat» pel bon encert que han tingut en la construcció de l'esmentat Refugi, el qual farà conèixer aquest paradís de l'esquiador que són els Rasos de Peguera degut als seus suaus desnivells i a l'ample bosc de pins. La neu hi és abundant; el dia de la inauguració (10 de desembre) n'hi havia més d'un metre, que tot i no ésser neu pols sinó «planxada» permet fer-hi el que hom vol, ja que els esquís tot just s'ensorren dos dits.

Pels prospectes que hom haurà vist, el Refugi està situat a 1.800 metres i prop de la font de Calders; és de tipus alpí amb planta baixa i un pis; total, que un cop enllestit, no hi mancarà res del que cal a semblants edificis. Degut a què ha nevat abans d'hora, les obres estan encara endarrerides i potser trigaran a ésser finides.

La inauguració ha tingut un caire amistós i senzill com ho és tot el que es refereix al nostre excursionisme. Hi ha hagut molta afluència d'esquiadors (quatre cotxes de trenta places i diversos cotxes particulars) que hi han fet cap de bon grat per a homenatjar el «Centre Excursionista Montserrat», el qual per mitjà del seu president, i en un breu parlament, l'oferí a l'Excursionisme català; li contestà per aquest, el soci senyor Saltor, que és el President de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, regraciant-li l'esmentat oferiment. Una bella festa; llàstima, però, que la naturalesa no la sentís com nosaltres.

RD. FLAQUER I GIL

UNA LLARGA EXCURSIÓ PELS PIRENEUS. — El darrer estiu efectuà una llarga excursió pels nostres Pireneus el senyor Rudolf Pilat, president del Club Alpí Txecoslovac. En el curs de les seves curses trobà diversos dels nostres consocios, per mitjà dels quals rebérem salutacions d'aquest distingit excursionista.

Darrerament, en extensa lletra, ens comunicà un resum del seu

viatge que amb força gust ens plau publicar.

El dia 15 d'agost el senyor Pilat sortí de Praga i per Perpinyà arribà a Puigcerdà. Seguidament, per Vallcebolera efectuà l'ascensió al Puigmal, amb un temps esplèndid. Seguí cap a Núria, i en una altra jornada, travessà vers Ull de Ter i Camprodon, d'on retornà a Puigcerdà per ferrocarril.

Després, i per carretera, visità la Cerdanya, Seu d'Urgell, Andorra i efectuà l'ascensió al Pic Negre d'Envalira.

S'uní amb el grup del Club Alpí Francès (secció de Toulouse) el qual dirigit pel Dr. Arlaud i acompanyat igualment per un altre alpinista eminent, el senyor Ghigliione, del «Club Alpino Italiano», restà dotze dies acampant al llac de Sant Maurici, i efectuaren les escalades més difícils de la regió dels Encantats.

Finida aquesta acampada el senyor Pilat visità Luchon i amb els senyors Arlaud i Ghiglioni passaren al Mont Perdut, on seguiren les grans escalades: Mur de la Cascada de Gavarnie, Torre de Gaulis i d'altres. Després d'un mes de recórrer els Pireneus, el senyor Pilat retornà al seu país. Els seus millors elogis són per a la regió del Pallars i per a la vall d'Ordessa. Troba la primera molt semblant a les muntanyes més belles de l'Alt Tatra, a la banda muntanyenca de Txecoslovàquia.

Darrerament, el senyor Pilat va demanar unes dades ben completes de la nostra entitat, i les ha utilitzades per a publicar articles i donar conferències amb 60 diapositives sota el tema de «Pireneus francesos, catalans i aragonesos».

Des d'aquest lloc ens és ben agradable de felicitar-lo per la tasca de divulgar les nostres muntanyes entre els alpinistes txecs i de trasmetre el testimoni de la nostra amistat al Club Alpí Txecoslovac tan ben representat per un muntanyenc ben actiu i infatigable, tot esperant l'any 1935 i el Congrés Internacional d'Alpinisme a Barcelona, al qual ha

promès des d'ara la seva assistència el senyor Pilat.

J. M.^a G.

EL RETAULE DE SANTA CLARA I DE SANTA CATERINA DE LA SEU DE BARCELONA.—Ha estat netejat i adobats els desperfectes que amb el temps degué sofrir el retaule de Santa Clara i Santa Caterina de la catedral de Barcelona. Aquesta magnífica obra del segle xv la qual, segons afirmació d'en Sanpere i Miquel, no pot ésser d'altre pintor sinó d'en Joan Cabrera (*Los Cuatrocentistas Catalanes. Historia de la Pintura en Catalunya en el siglo XV*. T. I, p. 296), fou el retaule de la capella on està enterrada, en sepulcre magníficament esculturat, Sanxa Giménez, filla de Bernat de Cabrera, fundadora de l'esmentada capella, el qual faria pintar aquest retaule. Tret del lloc primitiu, es posà en una de les capelles del claustre, on la pols, la humitat i l'excés de claror la perjudicaren, la qual cosa motivà que fos dipositada a la sala dita de la Cabrevació, esperant millor col·locació. Mercès a la iniciativa i despeses del senyor Canonge Penitencier, lltre. Sr. doctor Gabriel Auguet, fa poc que el retaule de Santa Clara i de Santa Caterina s'ha instal·lat definitivament en una de les capelles de l'interior de la Catedral, i s'ha retornat al culte, la qual cosa, a la vegada que és penyora de la seva millor conservació, facilitarà l'estudi d'una de les millors obres dels nostres quatrecentistes.

També s'està restaurant el retaule dels Sants Metges de la nostra Seu, per tal d'ésser col·locat en una de les capelles de l'interior de la Catedral.

Mercen ésser conegudes i alabades tan plausibles iniciatives a profit del nostre tresor religiós i artístic.

C.

COMUNICACIONS.—Per indicació de la Secció d'Arqueologia, la Junta Directiva del CENTRE acordà dirigir-se a l'Ajuntament interessant-se

perquè, quan sigui cedit a la Ciutat l'edifici que ocupa la caserna d'Artilleria de Muntanya es procuri conservar i reparar l'ala del claustre, obra del segle xv, que és la part més interessant que resta del convent de Sant Agustí Vell. I així mateix, que en ésser traspassat al Municipi l'antic edifici de Santa Mònica, que avui posseeix el ram de Guerra, siguin salvades les pintures del segle xvii, que es conserven en dit edifici que fou dels PP. Agustins Descalços, restaurades les parts malmeses, i enderrocades les noves construccions que enlletgeixen dit edifici.

FUNICULAR DAVOS - PARSENN.—Des del 1.er de gener de 1933 fins al mes de novembre 92.888 persones (52.823 en 1932) han utilitzat el funicular de Davos a la Parsenn. Es pot ja afirmar que a fi d'any, és a dir, durant tot l'any de 1933, més de 100.000 persones hauran utilitzat aquest funicular per traslladar-se als magnífics camps d'esquí de la Parsenn.

IV JOCS UNIVERSITARIS MUNDIALS. SAINT-MORITZ —Del 4 al 10 de febrer de 1935 es disputaran a Saint-Moritz els IV Jocs Universitaris mundials, totes les categories. Els nombrosos rècords batuts a Saint-Moritz, des del quilòmetre llançat al salt, donen a aquesta estació un avanç manifest per a organitzar els campionats d'esquí.

UN NOU FILM D'ESQUÍ.—El conegut corredor suec Sven Utterström, acaba de filmar una pel·lícula que compendrà excel·lents fotografies de paisatge i demostracions de tècnica, de manera que el film resulti un objecte de propaganda pedagògica a profit de l'esquí.

ESPORTS D'HIVERN A L'ATLAS MARIQUÉ FRANCÈS.—Un nucli d'entusiastes a Casablanca, es preocupa

seriosament per facilitar la pràctica dels esports d'hivern a l'Atlas. La distància que separa la ciutat de les pistes per a luges i dels terrenys d'esquí, és d'uns 300 quilòmetres d'excel·lent carretera i un servei d'autocars transportarà els aficionats. La iniciativa és deguda al Capità Maitre, de Savoia, on féu el servei com a *chasseur alpin*.

DESCOBERTA DE PINTURES MURALS ROMÀNIQUES.—Sense perjudici d'ampliar la nova, ens comunica el Club Excursionista de Gràcia, que el senyor Miquel Brasó, soci de l'esmentada entitat, ha descobert en l'església de Sant Iscle de les Feixes (Cerdanyola), unes pintures murals romàniques que decoren l'absis i que estaven tapades pel retaule que ocupava dita banda del temple. Les pintures de referència representen l'Epifania, i actualment estan al descobert dues figures dels Reis Màgics, completes, i el buste de la Mare de Déu. S'està treballant per a descobrir la volta de l'absis, on han aparegut dues figures de Sants. Hom suposa que aquestes pintures pertanyen al segle xiii.

L'ESQUÍ AL DESERT.—Llegim a *Le Monde Illustré* que a Califòrnia, a manca de neu, han ideat fer «esports de neu» (?) - especialment esquí - entre les dunes i els cactus dels seus deserts. Sembla que aquest nou esport té èxit, i no fóra res d'estrany que passés l'Atlàntic i els europeus, per aquell snobisme nord americà que ens domina de fa temps, ho imitéssem.

Si a casa nostra tinguéssim dunes i forts pendants de sorra - val a dir-ho - ja fa temps que es practicaria l'esmentat nou esport. Si no anem errats, ens sembla que hom ha fet proves a Castellsdefels i no pas precisament ara, sinó molt abans que els nord americans s'ho prenguessin seriosament.